

T.C.
ANKKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA TEZKİYE

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şevki SAKA

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tez Jürisi Üyeleri:

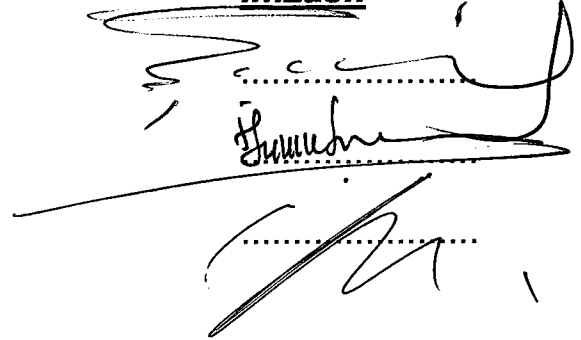
Adı ve Soyadı:

Doç. Dr. Şevki SAKA

Doç. Dr. İdris ŞENGÜL

Doç. Dr. Tahir YAREN

İmzası:

Tez Sınavı Tarihi: ...09.09.1999.....

T.C.
ANKKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA TEZKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ömer Arif KELKİT

781784

ANKARA 1999

T.C.
ANKKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA TEZKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Şevki SAKA
A.Ü. İlahiyat Fakültesi
Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Ömer Arif KELKİT

ANKARA 1999

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	VI

GİRİŞ

TEZKİYE KAVRAMININ MAHİYETİ

VE

KUR'ÂN'DA KULLANILIŞI

I. TEZKİYE KAVRAMI.....	2
1. SÖZLÜK ANLAMI.....	2
2. TERİM ANLAMI.....	2
II. KUR'AN'DA KULLANILIŞI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZARİ TEZKİYE

I. ZİHİNDE (AKILDA) TEZKİYE.....	7
1. İNSAN EN GÜZEL BİR SURETTE YARATILMIŞTIR.....	7
2. AKIL.....	9
A. Tanımı.....	9
B. Akıl Tek Başına Bir Otorite Değildir.....	10
C. Sağlıklı Düşünmede Aklın Handikapları.....	11
1. Yerleşmiş Bazı Gelenekler Doğru Düşünceyi Etkiler.....	11
2. Hatalı Olanların Çok Olması Doğru Düşünceyi Etkiler.....	12
3. Önyargılar Doğru Düşünceyi Etkiler.....	12
D. Allah'a Yönelmek Akıl Doğru Kullanmanın Bir Sonucudur.....	14
II. İTİKATTA (İNANÇTA) TEZKİYE.....	15
1. MÜSLÜMAN OLMAK SAĞLAM BİR İMANI GEREKTİRİR.....	15
2. İNANCI KİRLETEN UNSURLAR.....	16
A. Şirk.....	16
B. Küfür.....	18
C. Münafıklık.....	19
3. İMAN TEMİZLİK, KÜFÜR PİSLİKTİR.....	21

A. Kur'an İnanmayanları Pis Sayar	21
B. Kur'an Bozuk İnançlardan Arınmayı Hedefler	22

İKİNCİ BÖLÜM

TATBİKİ TEZKİYE

I. AHLÂK (NEFİS)'TA TEZKİYE.....	25
1. KUR'AN GÜZEL AHLAKI AMAÇLAR	25
2. İNSANIN YARATILIŞINDA VAR OLAN OLUMSUZ YÖNLER.....	26
a. İnsan Zayıf Bir Varlıktır.	27
b. Aceleci	28
c. Hırslı (Helû')	29
d. Mal Tutkunu.....	31
e. Şehvet Düşkünü.....	33
f. Unutkan	34
g. Tartışmacı.....	36
3. NEFSİN ARINDIRILMASI GEREKEN KÖTÜ HUYLAR.....	39
a. Haset	39
b. Kibir.....	39
4. KİBİRDEN TEZKİYENİN YOLLARI	42
A. İlim ve Salih Amel	42
B. Kibre Sebep Olan Özelliklerin Hakikatini Düşünmek.....	43
C. Cimrilik	45
D. Gıybet.....	47
5. AHLÂKİ TEZKİYEDE İZLENİLMESİ GEREKEN METOTLAR.....	48
A. Tevbe.....	48
B. İbadetlere Devam	50
C. Ölüm ve Ahireti Düşünmek.....	51
D. Allah'ı Çok Anmak.....	53
II. MALDA TEZKİYE.....	56
1. MEŞRÛLUK (HELAL-HARAM)	56
2. KAZANÇ	58
A. Tanımı	58
B. Meşrû Kazanç Yolları	58
1. Şahsi emek ve gayretle kazanma,.....	59

2. Emek unsuru bulunmaksızın, hukuki yollardan mal veya menfaatin elde edilmesi:.....	60
3. Mübadele yoluyla kazanma:	61
C. Gayr-i Meşrû Kazanç Yolları	61
1. Gasp	61
2. Hırsızlık	63
3. Zimmet (Gulûl)	64
4. Kumar	64
5. Faiz	65
3. TEZKİYE-ZEKÂT İLİŞKİSİ.....	65
A. İnfâk	66
B. Zekât.....	66
C. Sadaka	67
4.ZEKÂTIN FONKSİYONLARI	68
A. Zekât, Allah sevgisinin bir göstergesidir.	68
B. Zekât, insanı cimrilikten arındırır.	70
C. Zekât, verilen nimetler için bir şükür göstergesidir.	70
D. Zekât, malı artırır.	71
E. Zekât, malı temizler.....	71
F. Zekât, temiz toplum için de gereklidir.....	72
III. NESİLDE TEZKİYE	73
1. KUR'AN, NESLİN DEVAMINDA NİKAHA ÖNEM VERİR.	73
2. ZİNA NESLİ BOZAR, TOPLUMU ÇÖKERTİR.....	76
SONUÇ.....	79
ÖZET.....	81
SUMMARY.....	83
BİBLİYOGRAFYA.....	85

KISALTMALAR

age:	Adı geçen eser.
A.Ü.İ.F:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
Ans:	Ansiklopedi.
b.y:	Baskı yeri yok.
Bkz. bkz:	Bakınız.
Hız:	Hazreti.
İst:	İstanbul
mad:	Madde.
nşr:	Neşreden.
T.D.V:	Türkiye Diyanet Vakfı.
t.y:	Baskı tarihi yok.
trc:	Tercüme eden.
Yay:	Yayınevi, yayınları.

ÖNSÖZ

2000’li yıllara adım atarken teknolojinin de ilerlemesiyle birlikte hayatı kolaylaştıran alet ve makineler toplumun istifadesine sunulmuş oldu. Teknoloji kendisiyle birlikte insandaki sürekli sahip olma hırsını da artırdı. Bunun bir sonucu olarak da toplumumuz bir tüketim toplumu haline geldi. Öyle ki, artık insanlar helal-haram gibi bazı değerlerini, dürüstlük, doğruluk ve temizlik gibi bazı mefkurelerini de yitirmiş oldular.

Kendi öz değerlerinden uzaklaşmış olan günümüz toplumu her geçen gün yeni bir sosyal hadiseyle çalkalanmakta, olaylar içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Özden uzaklaşmanın bir sonucu olarak nesiller arasındaki irtibat kesilerek saygı ve sevgiden uzak ve birbirlerine yabancı durumuna düşmüştür.

Aşırı tüketim hırsının bir sonucu olarak toplum manevi değerlerinin yerine parayı yerleştirerek geliş şekli nasıl olursa olsun dikkat etmeden kasalarını ve keselerini doldurmaya yönelmişlerdir. Günümüz insanı için çevresindeki imkanları değerlendirerek para kazanmak yeterli gelmeyerek hayali ihracatlarla, anlaşmalı ihaleler sonucu alınan haksız paralarla gözlerini doyurmaya çalışmaktadır.

Özünden uzaklaşan insanlar temiz toplum, temiz devlet, temiz eller operasyonu gibi sözlerle ortaya çıkıp sonra daha büyük yolsuzluklar yapmaktadır.

Biz de bu çalışmamızda Kur'an'ın temizlik anlayışını ortaya koyarak, insanların gönül dünyasına seslenmek amacıyla “Kur'an’da Tezkiye” isimli konuyu tercih ettik.

Bu çalışmamızda Kur'an'ın maddi, manevi sosyal, ekonomik, ahlaki ve zihni yönlerden nasıl bir temizlik amaçladığını bulacaksınız.

Çalışmamız esnasında yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Şevki SAKA’ya burada teşekkürü bir borç biliyorum. Çalışma bizden, tevfik Yüce Allah’tandır.

Ömer Arif KELKİT
Ankara 1999

GİRİŞ
TEZKİYE KAVRAMININ MAHİYETİ
VE
KUR'AN'DA KULLANILIŞI

I. TEZKİYE KAVRAMI

1. SÖZLÜK ANLAMLI

Tezkiye kelimesi “ زكى ” kökünden tef'îl vezninde gelen bir kelimedir. “Arıtma, büyüme, arınma, temizlik, övme gibi farklı anlamlara gelmektedir.”¹

2. TERİM ANLAMLI

Kur'ân'da kullanıldığı yere göre, nefis için arınma ve temizlenme,² mal ve servet için artma³ ve temizlenme,⁴ itikat açısından şirk ve inancı bozacak her türlü düşünceden ve fiilden arınma⁵ anlamlarına gelmektedir.

¹ İbn Manzur, Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim, Lisânu'l-Arab, Dâru Sâdır, Beyrut 1990, XIV, 358-359; el-İsfehâni, Ragıb b. Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an, Kahraman Yay. İst. 1986, 212, 213.

² Şems 91/9; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir ed-Dımeşki, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Mektebetu Dâri't-Turas, Kahire 1980, IV, 516; el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, Daru'l-Fikr, Beyrut 1987, XX, 76-77; et-Taberi, Muhammed b. Cerir, Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an, Beyrut 1988, XXX, 211; el-Kâsîmi, Muhammed Cemalüddin, Tefsiru'l-Kâsîmi (Mehâsinu't-Te'vil), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, (b.y) 1957, XVII, 6169; er-Râzi, Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, et-Tefsiru'l-Kebir, el-Matbaatu'l-Behiyye, Mısır (t.y), XXX, 194; Derveze, Muhammed İzzet, et-Tefsiru'l-Hadis, Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebi (b.y) 1964, I, 247; Bursevi, İsmail Hakkı, Ruhü'l-Beyan, Beyrut 1995, IV, 656-657;

³ Rum 30/39; el-Kâsîmi, Muhammed Cemalüddin, Tefsiru'l-Kâsîmi, XII, 4783; er-Râzi, Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, et-Tefsiru'l-Kebir, XXV, 126; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir ed-Dımeşki, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, III, 434; et-Taberi, Muhammed b. Cerir, Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an, XXI, 45; Ebu's-Suud, Muhammed b.el-Amâri, Tefsiru Ebi's-Suud, Dâru'l-Mushaf, Kahire (t.y), VII, 62; Derveze, Muhammed İzzet, et-Tefsiru'l-Hadis, VI, 298; Bursevi, İsmail Hakkı, Ruhü'l-Beyan, III, 289; el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, XIV, 36; Âlûsi, Şehabuddin Muhammed, Rûhu'l-Meâni fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesâni, Beyrut 1987, III, 289.

⁴ Tevbe 9/103; Âlûsi, Rûhu'l-Meâni, VI, 14; el-Kâsîmi, Tefsiru'l-Kâsîmi, VIII, 3252; el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, VIII, 249; er-Râzi, et-Tefsiru'l-Kebir, XVI, 174; Derveze, et-Tefsiru'l-Hadis, XII, 214; Ebu's-Suud, Tefsiru Ebi's-Suud, IV, 99; et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, XI, 16; Bursevi, Ruhü'l-Beyan, I, 942-943; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, II, 385-386.

⁵ Taha 20/76; el-Kurtubî, XI, 227; İbn Kesir, III, 160; Taberi, XVI, 191; Fatır 35/18; Taberi, XXII, 128; Âlâ 87/14; Kurtubî XX, 21; Razi, XXXI, 147; Taberi XXX, 155; Abese 80/7; Taberi XXX, 52-53; Razi, XXXI, 56.

II. KUR'AN'DA KULLANILIŞI

Kur'an'da “tezkiye” kelimesi ile aynı anlamı ifade eden “berie”, “tıyb” ve “taharet” gibi kelimeler de kullanılmıştır. Biz tezkiye meselesini incelerken, bu kelimelerin tezkiye anlamında kullanıldığı yerler de ilgi alanımıza girmiş oldu.

İlgi alanımıza giren diğer bir husus da Kur'an'a göre tezkiyesi gereken hususların tespiti yapılarak Kur'an'ın önerdiği usullerle tezkiye yollarının ortaya konulması oldu. Şimdi tezkiye ve aynı anlamda kullanılan diğer kelimelerin Kur'an'da ne gibi anlamlarda kullanıldığına geçelim:

Tezkiye, nefis için kullanıldığı yerlerde şirkten, küfürden ve günahlardan arınma anlamlarına gelerek tedsiyenin zıddı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda nefisini küfür, şirk, münafıklık ve günahlardan arındıran şekilde tüm manayı içermekle birlikte siyak-sibaka göre içinden yalnızca bir veya birkaç manaya da hamledilebilir.

“İçinde ebedi kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükafatı budur.”⁶

“Kim temizlenirse o, kendi menfaatine temizlenmiş olur.”⁷

“De ki: Arınmayı ve seni Rabbimin yoluna iletmemi ister misin? Böylece O’ndan korkarsın.”⁸

“(Resûlüm! onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek.”⁹

“Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin.”¹⁰

“Temizlenen, Rabbinin adını anıp O’na kulluk eden kimse kuşkusuz kurtuluşa ermiştir.”¹¹

“Nefsini (kötülüklerden) arındıran kurtuluşa ermiştir.”¹²

⁶ Tâhâ 9/103.

⁷ Fatır 35/18.

⁸ Nâziat 79/18-19.

⁹ Abese 80/3-4.

¹⁰ Abese 80/7

¹¹ A'lâ 87/14-15

¹² Şems 91/9.

Tezkiye ile aynı kökten türetilmiş olan zekât kelimesi Kur'an-ı Kerim'de mal için artma, kullanıldığı yere göre mal için ya da zekâtı veren için günahlardan temizlenme anlamında kullanılmıştır.

“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat artırırlardır.”¹³

“Temizlenmek üzere malını hayra veren iyiler ondan (ateşten) uzak tutulur.”¹⁴

Yine aynı konuyla ilgili olmak üzere tezkiye anlamında “T-H-R” kelimesi de:

“Onların mallarından sadaki al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları artırp yüceltirsin.”¹⁵

Yine malda temizlik (helallik) hususunda tezkiye ile aynı anlamda kullanılan diğer bir kelime de “tıyb”dır.

“Yetimlere mallarını verin. Temizi, pis ile değiştirmeyin. Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Şüphesiz bu, büyük bir günahdır.”¹⁶

İnanç hususunda da inancı bozacak her türlü düşünce ve fiilden arınma anlamına gelen tezkiye ile aynı anlamda kullanılan bir kelime de “berie” dir.

“(Hûd) dedi ki: “Ben Allah’ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuğunuzdan uzağım.”¹⁷

Tezkiyenin bu olumlu anlamlarının yanı sıra Kur'an bir de olumsuz yönünden bahseder. Aynı kelime ile ifade edilmesine karşılık insanın kendisini temize çıkarması anlamına kullanıldığı için Yüce Allah’ın tasvip etmediği çirkin bir huy olarak takdim edilir. Zira kimin temiz olup olmadığını yalnızca Yüce Allah bilir. Bu gerçek de “benim kalbim temiz” anlayışının bir safsatadan başka bir şey olmadığını ortaya koyar.

“Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin! Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve hiç kimse kıl payı kadar haksızlık görmez.”¹⁸

¹³ Rûm 30/39.

¹⁴ Leyl 92/17-18.

¹⁵ Tevbe 9/103.

¹⁶ Nisa 4/2.

¹⁷ Hûd 11/54.

¹⁸ Nisa 4/49.

“Kendinizi temize çıkarmayın. Kimin takva üzere olduğunu da O, çok iyi bilir.”¹⁹

“Allah’a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır.”²⁰

Kendini temize çıkarma hususunda tezkiye ile aynı anlamda kullanılan diğer bir kelime de “berie” dir.

“(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, aşırı şekilde kötülüğü emreder, Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”²¹

¹⁹ Necm 53/32.

²⁰ Âl-i İmran 3/77.

²¹ Yusuf 12/53.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZARİ TEZKİYE

I. ZİHİNDE (AKILDA) TEZKİYE

1. İNSAN EN GÜZEL BİR SURETTE YARATILMIŞTIR

İnsan, yaratılış itibarıyla diğer varlıklardan daha üstün bir özelliğe sahiptir. Gerek –azaları gayet mütenasip- fiziki yapısıyla²² gerek Allah'tan bir nefha olan ruhuyla²³ ve gerekse insana has bir özellik olan aklı ve iradesiyle...²⁴

İnsana verilen özellikler ve üstünlükler, Kur'an-ı Kerim'de şu şekillerde ifadesini bulmuştur:

“Biz insanı elbette en güzel bir biçimde yarattık.”²⁵

“Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi?”²⁶

“Allah, gökleri ve yeri yüce bir hikmetle yarattı, sizi şekillendirdi ve şeklinizi güzel yaptı.”²⁷

“Göklerde ve yerde olanların hepsini kendi katından sizin emrinize amade kıldı.”²⁸

“Yeryüzünde bulunanların hepsini sizin için yaratan O'dur.”²⁹

“Ve size her istediğinizden verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymak isterseniz, sayamazsınız.”³⁰

İnsana bu kadar nimet bahşetmiş olan Yüce Allah, bu nimetlerin karşılığında da ona bir takım yükümlülükler yüklemiş, onu başı boş bırakmamıştır.³¹ Adem'e eşyanın isimlerini öğreterek,³² ondaki bilgi edinme istidadına binaen kendisine yeryüzünde Allah'ın halifesi olmak payesini vermiştir.³³

²² Tin 95/5 “Doğrusu biz insanı en güzel bir surette yarattık” âyetinin tefsirinde Neseî tefsirinde şöyle der: “İnsanın şekil ve biçimine onun organlarını düzenlemeyi en güzel biçimde yarattık” en-Neseî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, Tefsiru'n-Neseî, Kahraman Yay. İst.1987, IV, 367.

²³ Sâd 38/72.

²⁴ Kehf 18/29; Zümer 39/15.

²⁵ Tin 95/4; Bkz. İsrâ 17/70; Meryem 19/9; Rûm 30/54; Secde 32/7; Sâffat 37/96; Rahman 55/1-4; Âlâ 87/1-2.

²⁶ Beled 98/8-9

²⁷ Teğabün 64/3.

²⁸ Casiye 45/13; Bkz. En'âm 6/1; Nahl 16/66,69,81; Hac 22/65; Rûm 30/21; Yasin 36/71,73.

²⁹ Bakara 2/29.

³⁰ İbrahim 11/34.

³¹ Kıyame 75/36.

³² Bakara 2/31.

³³ Balara 2/30-31; Geniş bilgi için bkz. Razi, Mefatihü'l-Gayb, I, 262; Said Havva, el-Esas fi't-Tefsir, Şamil Yay. İst. 1992, I, 133.

Bu avantajlı konumun bir bedeli olarak da Yüce Allah, insana sorumluluk yüklemiş, iyi iş yapanlar için mükafat, kötü iş yapanlar için ise ceza prensiplerini koymuştur. Böylece büyük emanetin üstlenmiş olan insan, gerek Allah'a karşı, gerekse kullarına karşı olan hak ve vazifelerle ilgili bütün emir ve yasakları yerine getireceğine dair söz vermiştir. Yüce Allah'a karşı vermiş olduğu sözüyle de insan, çok ağır bir yükün altına girmiştir. Hatta öyle ağır bir yük ki, gökler, yer ve dağlar bile bu yükü taşımaktan çekinmişlerdir.³⁴ Nitekim bu konuya Yüce Allah şöyle işaret etmektedir:

“Biz emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk; fakat onu üstlenmekten çekindiler ve ondan korktular; onu insan üstlendi. Gerçekten insan çok zalim, çok cahildir.”³⁵

İnsana yüklenen emanet, işlenmesinde sevap, terkinde ikab olan ibadet ve davranışlarla, akıl ve düşünce kabiliyetidir. Kulluk ve akıl emanetine riayet edilmezse, zulüm ve bilgisizliğe sapılmış olur. Bu emaneti vermekle Allah, insanı teklifiyle sorumlu tutmuş ve böylece onu imtihan etmiştir.³⁶

Beydâvi'ye göre emanet ile murat edilen tabii ve ihtiyari olan taatlerdir. Yine emanetten kasıt, akıl ve tekliftir. Emanetin göklere, yere ve dağlara sunulması onlardaki istidada izafetendir ki, onlarda istidat ve kabiliyet yoktur. İnsana yüklenmesi onun kabiliyetinden ve istidadındandır. Onun cahil olması, şehvi ve gazabi kuvvetinin kendisine galip gelmesidir. Bundan dolayı insana yüklenilmesinin illeti güzeldir. Çünkü aklın faydalarından biri de bu iki kuvvete hakim olması. Yani bu iki kuvvetin azgınlığını muhafaza edebilir ve haddi aşmayı engelleyebilir olmasıdır.³⁷

Yine Rûhu'l-Beyan'da da emanetten kastolunan şeylerden birinin de akıl olduğu belirtilerek, akılla beşer gücü çerçevesinde olan her şeyin öğrenileceği ve

³⁴ Ahzab 33/72; Bkz. Saka, Şevki, Yabancılaşma Karşısında Kur'an, İrşad Kitaplığı, Ankara, 1997, 130.

³⁵ Ahzab 33/72.

³⁶ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, T.D.V İslâm Ans. Hediyesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1993. 426.(Ahzab 33/72'nin açıklaması)

³⁷ Beydavi, Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hayr Nasruddin, Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil, (b.y), (t.y), 564.

bununla da insanın diğer yaratıklara olan üstünlüğü ve güzelliği anlaşıldığı belirtilmiştir.³⁸

Ragıb el-İsfehâni de âyette geçen “emanet” kelimesi hakkında şöyle bir yaklaşımda bulunur. Kelime-i tevhid, adalet, hece harfleri ve akıl anlamlarına geldiği söylene de bunlar arasında akıl, doğru olanıdır. Çünkü bunların hepsi akılla elde edilmektedir.³⁹

Serdedilen bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere yükümlülüğün muhatabı akıl sahibi olan insandır.

2. AKIL

A. Tanımı

A-K-L (**عقل**) aslında bağlamak, tutmak, engellemek demektir. Devenin bağlandığı ikal denir. Deveyi bağlama işine de akıl denir. “Aklu şey’in” anlamak, düşünmek manasınadır.⁴⁰

A-K-L kökünden akıl kelimesinin çoğulu “ukûl” olarak gelir. Akıl, diyet, sığınılacak yer anlamlarına da gelir.⁴¹

Kur'an'da akıl kelimesi biri geçmiş diğerleri geniş zaman kipinde olmak üzere 49 yerde fiil şeklinde geçmektedir. Bu âyetlerde akletmenin, yani akılı kullanarak doğru düşünmenin önemi üzerinde durulmuştur. Kur'an terminolojisinde akıl, bilgi edinmeye yarayan bir güç ve bu güç ile elde edilen bilgi şeklinde tarif edilmiştir.⁴²

Akıl, idrak eder, anlar, tedebbür eder. Âkil kimse, idrak eden, anlayan ve hikmet sahibidir.⁴³

Akıl, karar verme mahallidir. İnsanı hayvandan ayıran, ona yüksek meziyetler veren bir güçtür. İnsan aklıyla kötü fiil ve tenbihleri defeder.⁴⁴

³⁸ Âlusi, 163,164.

³⁹ el-İsfehâni, Ragıb, el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an, Mısır 1381, 30.

⁴⁰ el-İsfehâni, Ragıb, el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an, 341-342.

⁴¹ Firuzabadi, Ebu İshak b. İbrahim b. Ali, Kamusu'l-Muhit, Mısır 1306, IV, 18-19.

⁴² Bolay, Süleyman Hayri, T.D.V İslâm Ansiklopedisi, Akıl mad. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İst. 1989, II, 238.

⁴³ Maluf, Lewis, El-Müncid, Beyrut 1966, 520.

⁴⁴ Heyet, Mu'cemu Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, Mısır 1970, II, 234.

Her şeyden önce akıl, kuramsal bilgileri kavrama yeteneğidir. Bu anlamda akıl insanı hayvandan ayıran özelliştir.⁴⁵

Yine akıl, bilinen bir tabirle hitab-ı Hakk'ı anlamak için bir alet ve vasıtadan ibarettir.⁴⁶

Kısacası, “varlığın hakikatini kavrayan, güzeli-çirkini, yararlı ve zararlı olanı ayırt eden, maddi olmayıp fakat maddeye tesir eden sabit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan ve kıyas yapabilen güç” demektir.⁴⁷

B. Akıl Tek Başına Bir Otorite Değildir

İnsan aklıyla düşünür, kavrar, doğru ve yanlış birbirinden ayırır. Akıl, Allah'ın insana bahsetmiş olduğu en büyük nimettir. Fakat akli iyi kullanıp doğru bir düşünce sonucu hakikatleri kavrayabilmek için birtakım kıstaslara ihtiyaç vardır. Zira salt akıl hiçbir zaman tek başına bir otorite sayılamaz. Görme duyumuzun, görmek için tek başına yeterli olmaması, bunun için harici bir işığa ihtiyaç duyması gibi aklımız da eşyanın hakikatini idrak etmede kıstas olarak kullanacağı değişmez değerlere, ölçütlere ihtiyaç duyar. İlimlerin inkişafını sağlamakta Kur'an ve şeriatın akla nispeti, güneş ışığının göze nispeti gibidir.⁴⁸

Yüce Allah, insanlar aklını doğru kullanarak rızasını kazanacak hidayet yollarını bulsunlar diye akıl için bir dayanak noktası olarak Kur'an-ı Kerim'i göndermiştir. Kur'an-ı Kerim'in bu özelliğine yine Kur'an'da geçmekte olan Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'e vermiş olduğu, hüda, belağ, besâir, beyan, beyyine, burhan, furkan, nur, tezkira vb. isimler işaret etmektedir.

“O kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur. O, muttakiler (sakınanlar ve arınmak isteyenler için) bir yol göstericidir”⁴⁹

⁴⁵ Çubukçu, İbrahim Agah, Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri, A.Ü.İ.F.Yay. Ankara 1986, 133.

⁴⁶ Yazır, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İst. 1935, I, 566.

⁴⁷ el-Gazâli, Ebû Hamid Ahmed b. Muhammed, Mi'yâru'l-İlim (nşr: Süleyman Dünya) Kahire, 1961, 286; Bolay, Süleyman Hayri, T.D.V İslâm Ans. Akıl mad. II, 238.

⁴⁸ el-Gazâli, Ebu Hamid Ahmed b. Muhammed, İhyâu Ulûmi'd-Din, trc. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İst. 1986, I, 215.

⁴⁹ Bakara 2/2.

“Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesini bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik”⁵⁰

“Yahut ‘bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk’ demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik). İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi”⁵¹

“Bu (Kur'an), bütün insanlığa bir açıklamadır; takva sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür”⁵²

“De ki: Ben, ancak Rabbinden bana vahyolunana uyarım. Bu (Kur'an), Rabbinizden gelen basiretlerdir (kalp gözlerini açan beyanlardır); inanan bir kavim için hidayet ve rahmettir”⁵³

C. Sağlıklı Düşünmede Aklın Handikapları

1. Yerleşmiş Bazı Gelenekler Doğru Düşünceyi Etkiler

İnsan, davranışlarının biçimlendirilmesinde bireyin içinde büyüüp yaşadığı toplumun gelenek ve görenekleri, kültürü önemli rol oynar. Kültür, belirli türden davranışları istenen, uygun, beğenilen davranışlar olarak pekiştirir, bazı tür davranışları ise yerer, aşağılar ve böylece zamanla söndürür. Böylece kültür son derece kudretli ve yaygın bir sosyal pekiştirme düzeni getirir.⁵⁴

Yerleşmiş bazı gelenek ve alışkanlıklar, doğru düşünme ve buna bağlı olarak da isabetli hüküm vermeyi güçleştirmektedir. Sosyal psikolojinin inceleme sahalarından olan peşin hükümler, istek, alaka, hedef, fiziki-sosyal muhit, geçmişteki tecrübe ve alışkanlıklar neticesinde ortaya çıkmaktadır.⁵⁵

Kur'an-ı Kerim, insanların körükörüne eskiye bağlanmalarını eleştirerek yeni ortaya konmuş fikirlere kulak vermemeyi kötölemiş, bu konuda doğru olanının akılcı olarak hareket edilmesi olduğunu söyleyerek yerleşmiş olan alışkanlık ve geleneklerin hatalı olanlarının düzeltilerek toplumun arındırılmasını istemiştir:

⁵⁰ Nisa 4/174.

⁵¹ En'am 6/157.

⁵² Âl-i İmran 3/138.

⁵³ Âraf 7/203; Bkz. Hadid 57/9; İbrahim 14/52; Ahkaf 46/35; Casiye 45/20; Âl-i İmran 3/4 ;Furkan 25/1

⁵⁴ Cüceloğlu, Doğan, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, 154.

⁵⁵ Çamdibi, Mahmut, Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli, 72.

“Onlara (müşriklere): Allah’ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar: “Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız” dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseleler”⁵⁶

“(Hidayet çağrısına kulak vermeyen) kafirlerin durumu, sadece çobanın bağırip çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.”⁵⁷

2. Hatalı Olanların Çok Olması Doğru Düşünceyi Etkiler

Doğru düşüncenin önündeki engellerden biri de insanın çevresindeki görmüş olduğu yanlışların çokluğuna aldanarak onları doğru gibi görmesidir. Nitekim İslâm’ın ilk dönemlerinde müslümanların sayıları az, müşriklerin kalabalık olması sebebiyle müşriklerin yanlış yolda olduklarını anlayamamaları, İslâm toplumu genişledikçe bu yargının da büyük ölçüde kırılması gibi sürekli kalabalık olanın haklı, az olanın haksız olduğu anlayışı insanda bir ön yargı olarak bulunur.

Kur’an, kemmiyetçi değil keyfiyetçidir. Aradığı özellik çokluk değil, doğru, iyi, temiz ve helal gibi özelliklerdir:

“De ki: Pis ve kötü ile temiz ve iyi bir değildir; pis ve kötünün çokluğu tuhafına gitse (yahut hoşuna gitse) de (bu böyledir). Öyleyse ey akıl sahipleri! Allah’tan korkunuz ki, kurtuluşa eresiniz”⁵⁸

“Bu ölçüye göre her şeyin değerinin artıran ve eksilten o şeyin nicel (kemmî) miktarı olmayıp, gerçekte o şeyin temiz mi, yoksa kirli yollarla mı kazanıldığıdır. Açıktır ki, bir damla gül kokusu bir yığın çerçöpten çok daha kıymetlidir. Aynı şekilde bir bardak temiz suyun, bir depo pis idrar karşısındaki değeri ne kadar fazladır. Bu yüzden akıllı olan, önemsiz ve değersiz de görülse her zaman helal olanla yetinecek haram olan cazibeli ve büyük şeylere asla el atmayacaktır.”⁵⁹

3. Önyargılar Doğru Düşünceyi Etkiler

Önyargılar yaşamın bir parçasıdır. Farkında olamadan düşünce ve davranışlarda ön yargılar kullanılır. Çoğu kez ön yargıların kendimizde var olduğunu

⁵⁶ Bakara 2/170.

⁵⁷ Bakara 2/271.

⁵⁸ Maide 5/100.

⁵⁹ Mevdudi, Ebu’l-A’lâ, Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yay. 1992, I/515.

kabul etmeyiz, farkına varsak bile onların etkisini tümüyle ortadan kaldırmakta büyük zorluklarla karşılaşırız.

Önyargıların temelinde algılanan benzerlik ve farklılık anlayışı yatmaktadır. İnsan özellik bakımından kendisine bezeyeni çekici bulup hoşlanırken, benzemeyenlere karşı olumsuz bir tutum geliştirir. Farklılık ne kadar çoksa önyargının şiddeti de o kadar artar. Nitekim İslâm'dan öne Kabe'de müşriklerin her kabile için ayrı özel bir putu vardı, sonradan getirilen putlara da yer ayırmakta idiler. Fakat kendilerine bu putları bırakıp Allah'a iman ve ibadet etmeleri istenince karşı çıktılar. Bunun en büyük sebebi putların görünmesi, Allah'ın ise görünmemesiydi. Yine Hz. Peygamber'e inanmamalarının en büyük sebebi onun kendileri gibi bir insan olmasıydı. Zira onlar, peygamber denilince melek yahut insan üstü bir varlık tahayyül ediyorlardı. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği şöyle açıklamaktadır:

“Muhakkak ki biz, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların çoğu inkarcılıktan başkasını kabullenmediler.”⁶⁰

“Zaten kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını, sırf, ‘Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?’ demeleri engel olmuştur.”⁶¹

Önyargılar sonucu yanlış düşünme buna bağlı olarak da alınacak isabetsiz kararları önleme amacıyla Yüce Allah, sadece inkarcıları değil, inananları da uyarmaktadır. İnananların, inkarcılara bakış açısını gözden geçirmelerini, onlardan kelime-i şهادet getirenleri “sen mümin değilsin (bu sözü korkudan söylüyorsun)” diyerek önyargılı davranmalarını yasaklamıştır.

“Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığımız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatlerine göz dikerek ‘sen mümin değilsin’ demeyin. Çünkü Allah'ın nezdinde sayısız ganimetler vardır. Önceden siz de böyle iken Allah lutfetti; o halde iyi anlayıp dinleyin. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”⁶²

⁶⁰ İsra 17/89.

⁶¹ İsra 17/94.

⁶² Nisa 4/94.

D. Allah'a Yönelmek Akıl Doğru Kullanmanın Bir Sonucudur

İnsana aklın verilmesindeki amaç, onun Allah'ı bilmesi ve kulluk görevlerini yerine getirerek⁶³ Allah'ın ona yüklemiş olduğu misyon olan yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak⁶⁴ hayat sürmesidir. İnsan aklını bu doğrultuda kullanırsa Allah'ın hoşnutluğunu da kazanmış olur. Bu kimselere Yüce Allah şöyle övgüde bulunmaktadır:

“Tâğuta kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere müjdeler vardır. (Ey Muhammed!) dinleyip de sözün güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.”⁶⁵

“Akl-ı selim tevhid ister. Çünkü tevhid asıldır. İnsan yaratıldığı gün, tevhid de tebliğ edilmiştir.⁶⁶ Hevâ-i nefis şirk ister. Aklın dengesini bozan da şirktir.”⁶⁷

İnsan akl-selim ile hareket ettiği zaman sonuçta tevhide varacaktır. Fakat akl-ı selim ile hareket etmeyince sonu inkar bataklığı olur. Artık o, düşmüş olduğu inkar bataklığında çırpınır durur:

“Şayet aklınızı kullanırsanız (anlarsınız ki); O, doğunun, batının ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir”⁶⁸

“Allah'ın izni olmadan hiç kimse inanamaz. O, akıllarını kullanmayanları murdar (inkarcı) kılar”⁶⁹

⁶³ Zariyat 51/56.

⁶⁴ Bakar 2/30.

⁶⁵ Zümer 39/17-18.

⁶⁶ Âraf 7/172.

⁶⁷ Çetin, İsmail, Mufassal Medeni Ahlak, Dilara Yay. 1986, 91.

⁶⁸ Şuarâ 26/28.

⁶⁹ Yunus 10/100.

II. İTİKATTA (İNANÇTA) TEZKİYE

1. MÜSLÜMAN OLMAK SAĞLAM BİR İMANI GEREKTİRİR

İyi bir müslüman olabilmenin ilk şartı, pürüzsüz, sağlam bir imana sahip olmaktır. İnsanlar ancak İslâm'ın inanç esaslarının hepsini tereddütsüz kabul ettikleri ve inandıkları zaman gerçekten müslüman olmuş olurlar. İslâm'ın inanç prensiplerinin birini dahi inkar eden kişi müslüman olamaz. Bu hususta Yüce Allah:

“Yoksa siz Kitab’ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkar mı ediyorsunuz?”⁷⁰ buyurmaktadır.

Genellikle “akide”⁷¹ kelimesiyle ifadesini bulan ve inanç esaslarını içeren bu olgu, kişiyi tamamen Allah’ın dinine bağlar ve onu yaşadığı toplumda inanmayan diğer insanlardan farklı bir konuma getirir.

Allahu Teâlâ yarattığı ilk insanla birlikte çoğalmaya ve değişmeye başlayan toplumlara inanç esaslarını içinde ihtiva eden mesajlar göndermiş ve herkesin bu mesajlara uymasını istemiştir. Asırlar boyu gönderilen peygamberler hep bu gerçekleri insanlara anlatmış ve onların sağlam bir inanca sahip olmaları için çaba göstermişlerdir. Gönderilen her peygamber aslında aynı inanç esaslarını insanlara tebliğ etmiştir. Değişen tek şey farklı bölge ve yapıdaki insanlara inen şeriatlardır.

Son Peygamber’le gönderilen Kur’an-ı Kerim, günümüze kadar gelen bütün inanç prensiplerini derleyip toplamış ve en mükemmel şekilde kıyamete kadar gelecek insanlara sunmuştur.⁷² Şer’î konularda da kendisinden önceki kitaplardaki hükümleri neshederek yeni hükümler koymuştur.⁷³

İslâm’ın son ve mükemmel bir din olduğunu haber veren Kur’an-ı Kerim, bu dinden başka bir dini ve inanç sistemini seçmeyi asla kabul etmemektedir.

“Allah nezdinde hak din İslâm’dır”⁷⁴

“Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır”⁷⁵

⁷⁰ Bakara 2/85.

⁷¹ Bkz. Fıkh-ı Ekber ve Akaid-i Nesefti Tercemesi, Bayrak Matbaası, İst 1988, 17.

⁷² Âl-i İmran 3/84.

⁷³ Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, T.D.V Yay. Ankara, 1985, 122-123.

⁷⁴ Âl-i İmran 3/19.

Kur'an, getirdiği yüce prensiplerle insanların dünya ve ahiret saadetlerini sağlamayı hedeflerken, insanların çok farklı bilgi, kültür ve kabiliyetlere sahip oldukları gerçeğinden hareketle, inanç esasları konusunda da çok özlü ve herkesin rahatça anlayabileceği bir dil kullanmıştır.

Kur'an, gerek Allah "bir Allah" inancı ve gerekse diğer ilahi hükümler konusunda en özlü ve doğru bilgiyi vermiştir. Özellikle de Allah'ın birliği ve O'na ortak koşmamada teslimiyeti çok önemli ve hayati bir prensip olarak bütün müslümanlara öğretmiştir.

Halk arasında imanın şartları olarak bilinen temel inanç esaslarını Kur'an-ı Kerim, şöyle açıklar:

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkar ederse tam manasıyla sapmıştır"⁷⁶

Kaza ve kader inancı konusuna da şöyle değinir:

"Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki; biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır"⁷⁷

İnanç esaslarının genişçe anlatıldığı akait kitaplarında müslümanların inanması gereken ve Kur'an'da çok geniş değinilmeyen bazı konular da vardır. Ecel, rızık, hidayet, büyük günahlar vb. Fakat burada bu konular üzerinde durup konuyu uzatmak istemiyoruz. Çünkü itikadi meselelerle ilgili kitaplarda bu konular yeterince tartışılmış ve farklı görüşlerle birlikte açıklamalar yapılmıştır.

2. İNANCI KIRLETEN UNSURLAR

A. Şirk

Kur'an, inananların iman esasları konusunda dikkatli olmalarını isterken özellikle şirkten arınmaları için onları uyanık olmaya çağırır. Şirkin yani Allah'a

⁷⁵ Âl-i İmran 3/85.

⁷⁶ Nisa 4/136; Bakara 2/177.

⁷⁷ Hadid, 57/122; En'am 6/59; Tevbe 9/51; Kamer 54/49.

ortak koşmanın asla kabul edilemeyeceğini belirterek aynı zamanda bunu büyük bir zulüm olarak nitelendirir:

“Lokman, oğluna öğüt vererek: “Yavrucuğum! Allah’a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti”⁷⁸

“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur”⁷⁹

“Andolsun ki, “Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesih’tir” diyenler kafir olmuşlardır. Halbuki Mesih “Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a kulluk ediniz. Biliniz ki, kim Allah’a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimler için yardımcıları yoktur” demişti.”⁸⁰

Bütün varlıkların yaratıcısı ve sahibi olan ve tüm nimetleri bize sunan Allah’a karşı küfran-ı nimet ve hele de şirk gibi hiç razı olamayacağı bir amelle karşısına çıkmak pek akıl kârı değildir. Bu itibarla kulluk bilincine vararak ibadetler de yalnızca Allah’a has kılınmalıdır. Kur’an-ı Kerim, ibadetler konusunda da Allah’a ortak koşulmamasını ister:

“De ki: Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlah’ınızın, sadece bir ilah olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın”⁸¹

Kur’an, inananlara şirk bataklığına düşmemeleri hususunda salık verir:

“De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiği halde yedirilmeyen Allah’tan başkasını mı dost edineceğim! De ki: Bana müslüman olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma! (denildi)”⁸²

“Allah’ın âyetleri sana indirildikten sonra, artık sakın onlar seni bu âyetlerden alıkoymasınlar. Rabbine dua et. Asla müşriklerden olma!”⁸³

⁷⁸ Lokman 31/13.

⁷⁹ Nisa 4/48.

⁸⁰ Maide 5/72.

⁸¹ Kehf 18/110.

⁸² En’am 6/14.

⁸³ Kasas 28/87.

B. Küfür

İnancı kirleten unsurlardan biri de küfür yani Allah'ın varlığını ve birliğini, ahiret gününü ve temel inanç esaslarının tamamını yahut bir kısmını inkar etmek, kabul etmemektir. Kafirler, içinde buldukları inkar psikolojisi sebebiyle kendilerine sunulan hakikatleri görmezlikten gelerek reddederler.

“Gerçek şu ki, kafir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.”⁸⁴

“Onları uyarsan da uyarmanın da onlar için birdir, inanmazlar.”⁸⁵

Kafirlerin içinde buldukları inkar cürmüne Yüce Allah'ın iradesi olmakla birlikte kesinlikle rızası yoktur. O, kullarının doğruyu görerek iman üzere hayat sürmeleri ve sonuçta da Allah'a iman üzere bu dünyadan ayrılmalarını ister.

“Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin”⁸⁶ buyurarak gerçek kurtuluşun imanlı olarak imtihanı tamamlamak ile olduğunu vurgular.

Kur'an-ı Kerim, inkarcıların inançlarındaki bozukluk sebebiyle dünyada yapmış oldukları güzel şeylerden ahirette bir fayda göremeyeceklerini, yaptıkların tüm iyiliklerin heba olacağını, kendilerine bir fayda sağlamayacağını bildirir:

“(Bunlar) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir. İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkar eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız”⁸⁷

Kıyamet günü insanlar hesaba çekilirken terazide ağır çeken iman ve salih ameldir. Kafirlerin ise inkarları sebebiyle amelleri boşa çıkarılacağı için mizanları

⁸⁴ Bakara 2/6-7.

⁸⁵ Yasin 36/10.

⁸⁶ Âl-i İmran 3/102; Bakara 2/132.

⁸⁷ Kehf 18/104-105; Nur 24/39; Ahzab 33/19; Âl-i İmran 3/117.

boş kalacaktır. Bu sebeple onlar için herhangi bir ölçü tutmaya da gerek kalmayacaktır.⁸⁸

Kur'an-ı Kerim, inkarcıların bölük halinde ebedi olarak kalacakları cehenneme sürüleceklerini,⁸⁹ onların pişmanlıklarının hiçbir fayda sağlamayacağını ve onları acıklı bir sonun beklediğini açıklar.

“Şu muhakkak ki, Allah, kafirleri rahmetinden kovmuş ve onlara çılgin bir ateş hazırlamıştır. (Onlar) orada ebedi kalacaklar, (kendilerini koruyacak) ne bir dost ne de bir yardımcı bulacaklardır. Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün: Eyvah bize! Keşke Allah'a itaat etseydik, Peygamber'e de itaat etseydik, derler. Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle rahmetinden kov.”⁹⁰

İnkarcıların bu son pişmanlıkları fayda vermeyecek, akıllarını kullanıp dünyada iken iman etmemelerinin sonucuna katlanmaktan başka bir seçenekleri olmayacaktır.

C. Münafıklık

İnancı kirleten unsurlardan bir diğeri ise münafıklıktır. Münafıklık, kişinin inkarını gizleyerek iman ettiğini açıklamasıdır.⁹¹ Münafıklar, menfaatleri sebebiyle müslümanlarla karşılaştığında kendilerinin de müslüman olduklarını, kafirlerin yanına gittiklerinde ise aslında kendilerinin de kafir olduğunu, ancak müslümanlarla alay etmek için bu şekilde davrandıklarını söylerler.⁹² Çok farklı bir karaktere sahip olan münafıklar o kadar dikkatli hareket ederler ki, onların münafık olduğunu anlamak mümkün olmaz. Aslında kafir oldukları halde, iman ettiklerine inanıldığı takdirde farkında olmadan fesada düşürebilirler. Yüce Allah, münafıkları dış görünüşüyle tanıyamayacağımızı belirtir.

⁸⁸ Kurtubi, XI, 66.

⁸⁹ Zümer 39/71-72.

⁹⁰ Ahzab 33/64-68; Mümin 40/11; Fatır 35/37; Mülk 67/10-11.

⁹¹ Bakara 2/8-9.

⁹² Bakara 2/13-14.

“Çevrenizdeki bedevilerden münafıklar olduğu gibi bizzat Medine halkından da münafıklığı huy edinenler vardır. Ey Peygamber! Onları sen bilmezsin, Biz biliriz. Yakında onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba uğratılacaklardır.”⁹³

“Biz dileseydik onları sana gösterirdik, sen de onları simalarından ve sözlerinden tanırırsın.”⁹⁴

Ayette belirtildiği üzere münafıkları dış görünüşlerinden ziyade onların simalarından ve (ağızdan kaçırdıkları) sözlerinden tanırız. Ümmetin bunlara aldanarak, fesada düşmemeleri için Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de münafıkların özelliklerinden bahsederek bizleri uyarmaktadır.

Münafıkların Kur'an'da bahsedilen belli başlı vasıfları şunlardır:

1. Münafıklar bozguncudurlar.⁹⁵ Ümmetin içerisine fitne tohumları ekerek parçalamaya çalışırlar.
1. Münafıklıklarını gizlemek amacıyla mallarını gösteriş için harcarlar.⁹⁶
1. Sözlerinde durmazlar, yalancılardır.⁹⁷
1. Allah azabını tehir ettiği için Allah'tan çok müminlerden korkarlar.⁹⁸
1. Münafıklar, dışarıdan bakıldığında derli toplu görünmelerine rağmen kalpleri darmadağınaktır.⁹⁹
1. Kötülüğü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler.¹⁰⁰
1. Yalan yere yemin ederler.¹⁰¹
1. Münafıklar zayıf müslümanlara karşı insafsızdırlar.¹⁰²
1. Münafıklar kafirlerin dostlarıdır.¹⁰³
1. Münafıklar Allah'ı pek az anarlar.¹⁰⁴

⁹³ Tevbe 9/101.

⁹⁴ Muhammed 47/9.

⁹⁵ Bakara 2/12.

⁹⁶ Bakara 2/264.

⁹⁷ Haşr 59/11.

⁹⁸ Haşr 59/13.

⁹⁹ Haşr 59/14.

¹⁰⁰ Tevbe 9/67.

¹⁰¹ Münafikûn 63/2.

¹⁰² Münafikûn 63/7-8.

¹⁰³ Haşr 59/11.

1. Namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar.¹⁰⁵

Yüce Allah münafıkların, müslümanların düşmanı olduğunu¹⁰⁶ belirterek, onları kesinlikle dost edinmememizi ister. Münafıklar inanmadığı halde inanıyormuş gibi görüldüğü için müslümanlara en büyük zarar da bu gruptan gelmiştir. Onların bu iki yüzlülüğüne karşılık Yüce Allah da onlara azabın en şiddetlisini hazırlamıştır.

“Şüphe yok ki münafıklar cehennemden en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.”¹⁰⁷

Nesefi der ki: “Cehennemde yedi tane dereke vardır. Ona bu isimlerin verilmesinin sebebi, (aşağıdan yukarıya doğru) birinin diğeri üstünde olmasıdır. Münafık, kafirden daha şiddetli azap görecektir. Çünkü o, dünya hayatında kılıçtan yana emniyet içerisinde yaşamıştır. Adalet sağlanması için ahirette de en aşağı derekeyi hak etmiştir. Çünkü münafık da küfür itibarıyla kafir gibidir. Ayrıca o, küfrüne İslâm ve müslümanlarla alay etmeyi eklemiştir.”¹⁰⁸

3. İMAN TEMİZLİK, KÜFÜR PİSLİKTİR

A. Kur'an İnanmayanları Pis Sayar

Kur'an-ı Kerim, içki, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları¹⁰⁹ ve domuz eti¹¹⁰ gibi maddi ve manevi yönden pis sayılan şeylerin yanı sıra, işledikleri amelleri ve inançları pis olduğundan dolayı müşrik, kafir ve münafıkları da pis sayar. İşlediklerinden dolayı Allah onların kalplerini mühürler.¹¹¹ Üzerlerinde bir pislik,

¹⁰⁴ Nisa 4/142.

¹⁰⁵ Nisa 4/142.

¹⁰⁶ Münafıkûn 63/4.

¹⁰⁷ Nisa 4/145.

¹⁰⁸ Nesefi, I/259.

¹⁰⁹ Maide 5/90; Hac 22/30.

¹¹⁰ En'am 6/145.

¹¹¹ Bakara 2/7; Bkz. Kalplerin mühürlenmesi hakkında Mevdudi der ki: “Onlar kabul etmezler, çünkü Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Onlar Hakkı dinlemezler; çünkü Allah onların gözlerini perdelemiştir. Fakat onların kalplerinin ve kulaklarının mühürlenmesi, Hakkı kabul etmemelerinin nedeni değil, bilakis reddetmede inat etmelerinin bir sonucudur.” Kur'an basit bir tabiat kanunundan söz eder. Eğer bir kimse bir şey hakkında aleyhde önyargı sahibi olur ve sürekli bu önyargısını beslerse, o şeyde ne iyi bir yan görebilir, ne iyi bir şey işitebilir, ne de tarafsızca değerlendirmek için kalbini açabilir. Bu tabiat kanunu, aynı zamanda Allah'ın kanunu olduğu için kalpleri, kulakları mühürlemek ve gözleri perdelemek özellikleri O'na atfedilmiştir. (Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, I, 51)

murdarlık var eder¹¹² ve pis olmaları sebebiyle Mescid-i Haram'dan uzak tutulmalarını ister:

“O halde pislik putlardan sakının; yalan sözden sakının”¹¹³

“Onların yanına döndüğünüz zaman size, kendilerinden (onları cezalandırmaktan) vazgeçmeniz için Allah adına and içecekler. Artık onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdardır. Kazanmakta olduklarına (kötü işlerine) karşılık ceza olarak varacakları yer cehennemdir.”¹¹⁴

“Kalplerinde hastalık (kafirlik ve münafıklık) olanlara gelince onların da pisliklerine pislik katar (inkarlarını büsbütün artırır) ve onlar artık kafir olarak ölürlər”¹¹⁵

“Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıldan sonraki Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar”¹¹⁶

“Allah, müminleri (şu) bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; sonunda murdarı temizden (inanı inanmayandan) ayıracaktır.”¹¹⁷

B. Kur'an Bozuk İnançlardan Arınmayı Hedefler

Kur'an'ın, yönelinmesini istediği inanç sistemi tevhid inancıdır. Bu sebeple inkar ve şirk gibi batıl inanç sistemleri kesinlikle reddedilmiş, yalnızca eşi ve benzeri olmayan Allah'a inanılması ve ibadet edilmesi istenmiştir. Bu anlayış Kur'an'ın mukaddimesi konumunda olan Fatiha suresinde inanç, ibadet ve hayat düzeni olarak özlü bir şekilde işlenerek¹¹⁸ bu konularda yol gösterilmiştir. Yine Kur'an-ı Kerim, imanın temizlik, inkarın da pislik¹¹⁹ olduğunu açıklayarak yanlış inanç sistemlerinden arınılması gerektiğini ortaya koyar. Kur'an-ı Kerim açıkça Allah'a ibadetin O'nunla birlikte bir başka şeye ibadet etmemek olduğu bildirilmiş ve sadece Allah'a ihlasla yönelmek emredilmiştir.

¹¹² En'am 6/125.

¹¹³ Hac 22/30.

¹¹⁴ Tevbe 9/95.

¹¹⁵ Tevbe 9/125.

¹¹⁶ Tevbe 9/128.

¹¹⁷ Âl-i İmran 3/179. Allah müminleri münafıklardan, onlara münafıklar şöyle şöyle insanlardır, diye bildirerek ayırmaz. O, müminleri münafıklardan fiili olaylar yaratarak ayırır ve iki grup birbirinden apayrı şekillerde kendilerini belli ederler. (Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, I/311)

¹¹⁸ Fatiha 1/1-7.

¹¹⁹ Âl-i İmran 3/179.

“Halbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve hanifler olarak Allah’a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştur. Sağlam din de budur.”¹²⁰

Yüce Allah, (küfür, şirk ve günahlardan) nefsinin arındırılanların kurtuluşa ereceklerini bildirerek yanlış fikir, inanç ve düşüncelerden arınanlara mükafat olarak cenneti vadedmiştir.

“Nefsinin kötülüklerden arındırılan kurtuluşa ermiştir.”¹²¹

“İçlerinde ebedi kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükafatı budur.”¹²²

¹²⁰ Beyyine 98/5; Nisa 4/145-146; Âraf 7/29; Zümer 39/2-3, 11,14; Mümin 40/14, 64-65-66.

¹²¹ Şems 91/9.

¹²² Tâhâ 20/76.

İKİNCİ BÖLÜM
TATBİKİ TEZKİYE

I. AHLÂK (NEFİS)'TA TEZKİYE

1. KUR'AN GÜZEL AHLAKI AMAÇLAR

İnsan sosyal bir varlıktır; toplum içinde yaşar, çevresiyle münasebetlerde bulunur. Toplumların bir özelliği de sosyal hayatın devamı için bazı kurallara sahip olmasıdır. İnsanın toplum içerisindeki davranışlarının olaylar karşısındaki tavrının ne olması gerektiğini ortaya koyan sosyal münasebetlerini belirleyen o toplumun bir nevi yazılı olmayan kanunları olan kültür belirler. Kültürün oluşmasında da toplumun ahlaki değerlerinin büyük rolü vardır.

İslâm toplumunda ahlakın kaynağı Kur'an ve buna bağlı olarak sünnettir. Kur'an'ın getirmiş olduğu ahlak prensipleri dünyevi ve uhrevi ceza ve mükafat esaslarına dayandırılarak sevap ve günah anlayışla insanların gönüllerine yerleştirmiştir. Bu itibarla dinin emirlerini yerine getirmek ahlaki bir davranış olduğu gibi Allah'ın yasakladığı şeyleri işlemek ise gayr-i ahlaki, diğer bir ifadeyle ahlaksızlık sayılmıştır.

Yüce Allah güzel ahlak hususunda ahlaken Kur'an'la bütünleşmiş olan Peygamber Efendimize övgüde bulunarak Allah'ın hoşnutluğunu kazandıracak davranışlarda bulunmak isteyenler için mükemmel ve canlı bir örnek en büyük fazilet numunesi olduğunu bildirmektedir.

“Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin”¹²³

“Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.”¹²⁴

İnsanın Allah'ın emirlerini yerine getirerek yasaklarından kaçınması, dolayısıyla güzel ahlaklı olması yolundaki en büyük engellerinden birisi yaratılışıyla birlikte kendisine verilmiş bir hassa olan nefistir. İnsanın nefsi potansiyel olarak iyiliği ve kötülüğü yapmaya meyilli olarak yaratılmıştır.¹²⁵

İyilik ve kötülüğü işlemeye potansiyel olarak hazır bulunan nefsi terbiye ve tezkiye etmek için çaba sarfedildiğinde nefis insana iyilik yapmayı ilham edecektir.¹²⁶

¹²³ Kalem 68/4.

¹²⁴ Ahzab 33/21.

¹²⁵ Şems 91/8 Geniş bilgi için bkz. Kurtubi, XX, 75; Mevdudi, VII, 135.

¹²⁶ Şems 91/9.

Nefsi bir disiplin altına alarak onu arındırma yolunda çaba sarfedilmeyince ise nefsi tedsiyeye edilmiş olur ki, sahibini felakete sürükler.¹²⁷

Nefsi tezkiye için çalışmadan önce nefsin yapısını tanımada fayda vardır. İnsanın yaratılışında nefsinden kaynaklanan bazı olumsuz özellikleri vardır. Bu özellikler bilinerek Kur'an'ın öngördüğü bir biçimde eğitime tabi tutularak bu özellikler yerini güzel hasletlere bırakacaktır. Böylece insan da güzel ahlak sahibi bir insan haline dönüşecektir.

Nefsin arındırılmasında dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da nefsin arzularına uyma sonucunda nefste oluşan bazı kötü huylardır ki, bunlar da Kur'anî bir metotla tedavi edilerek nefis kötülüklerden arındırılmış, dolayısıyla sahibi de kurtuluşa ermiş olur.

2. İNSANIN YARATILIŞINDA VAR OLAN OLUMSUZ YÖNLER

Allah insanı kendisine kulluk için yaratarak¹²⁸ ona akıl ve irade vermek suretiyle doğru, iyi ve güzel ile yanlış ve batıl olanı birbirinden ayırmasını ister. Allah dileseydi, bütün insanları tek bir millet kılar, hepsinin kendisine inanmasını sağlardı.¹²⁹ Fakat O, insanları inanma hususunda serbest bırakmakta,¹³⁰ bu inançlarının sonuçlarına da katlanmalarını istemektedir.¹³¹

İnsanı en iyi tanıyan ve yaratma ilmine sahip olan Yüce Allah, insanda bulunan potansiyel olumsuz yönleri de haber vererek, bu hususlara dikkat edilmesini istemektedir. Zira bunlara dikkat edilmezse sonuçta kullukta kusur söz konusu olacaktır.

Bu olumsuz yönler tamamıyla sökülüp atılabilecek şeyler olmamakla birlikte eğitim, yönlendirme ve gelebilecek zararları sezip alınacak önlemlerle farklı bir kalıba sokulabilir. Nasıl ki, katı, sert ve biçimsiz olan bir demir madeni çeşitli muamelelere tabi tutularak işe yarar bir alet haline getirilebiliyorsa insan da alacağı eğitim ve yönlendirmelerle çatıdan damlayan yağmur damlalarının mermerde bıraktığı kalıcı izler gibi şekillenerek yaratılış gayesine uygun bir hal alacaktır.

¹²⁷ Şems 91/10.

¹²⁸ Zariyat 51/56.

¹²⁹ Maide 5/48; En'am 6/35,149; Yunus 10/99; Nahl 16/9, 93; Ra'd 13/31;Secde 32/13.

¹³⁰ Kehf 18/29; Fussilet 41/40.

¹³¹ Zümer, 39/7,15.

Manevi yönü göz ardı edilerek yalnızca midesine, arzu ve isteklerine hitap edilen insan ise yaratılıştaki safiyetini yitirerek canavarlaştırılmış olur. Böyle bir özelliğe sahip olan insan ise yeryüzünde bozgunculuk çıkarıp kan döken¹³² bir varlık haline gelir.

Şimdi insanda potansiyel olarak bulunan bu olumsuz yönleri sırayla incelemeye çalışacağız.

a. İnsan Zayıf Bir Varlıktır.

Allah kitabında insanın yaratılış olarak zayıf olduğuna dikkatleri çeker.

“İnsan zayıf olarak yaratılmıştır”¹³³

Allah’ın bu âyette insanı zayıflıkla nitelendirmesini sadece fiziki olarak değerlendirmemek gerekir. İnsanın insanî özellikleri olan nefsi¹³⁴ ve şehvi duyguları¹³⁵ sebebiyle zaafiyeti, dünya lezzetlerine bağlılığı, azim, şevk, gayret hususundaki gevşekliliğiyle anlaşılmalıdır. Zira insan yaratılışındaki bu faktör sebebiyle; ibadet, taat ve hayırlı işler yapma hususunda zaman zaman gevşeklik göstermektedir.¹³⁶

Allah, insandaki bu zaafiyeti bildiğinden insandan hafifletmiştir.¹³⁷ Ona taşıyamayacağı yükü yüklememiştir.¹³⁸ Zaafa düşüp şeytanın ardına takılabileceği hususları bir bir hatırlatmış ve insanın önündeki tehlikelere karşı tedbirini almasını, zayıf olduğu noktaları güçlendirmesini, neticede ise şeytanın ardından gitmemesini istemiştir. Şeytanın zayıf noktalardan sokulmasını önleyebilmek için de insanın kendi iradesini güçlendirmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle insan âyetler ışığında iyi bir eğitim alarak kendini kontrol edebilme yeteneğini kazanmalıdır. Böylelikle o, toplum içinde daha dengeli ve daha tutarlı bir varlık haline gelebilir.¹³⁹

¹³² Bakara 2/30.

¹³³ Nisa 4/28.

¹³⁴ Bkz. İbn Kesir, I,479.

¹³⁵ Yazır, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1336.

¹³⁶ Saka, Şevki, Yabancılaşma Karşısında Kur'an, 115.

¹³⁷ Nisa 4/28. Bkz. İbn Kesir, I, 479.

¹³⁸ Bakara 2/286; Nisa 4/28; Âraf 7/42; Müminun 23/62.

¹³⁹ Saka, Şevki, age. 114.

b. Aceleci

İnsanı olumsuz yönde etkileyen karakterlerden biri de aceleci bir yapıya sahip olmasıdır. İnsan, musibet ve sıkıntılar karşısında çabuk yılar, ümitsizliğe kapılır. Durumunun düzelmeyeceğini düşünür. Her zorlukla bir kolaylığın geleceğine¹⁴⁰ inansa dahi bu kolaylığın çabucak gelmesini, sıkıntıların bir an evvel düzelmesini ister. Bazen de ahiret hayatı kendisine çok uzak görünerek çabucak geçen dünya hayatına gözünü diker.¹⁴¹ Ahiretini unuttur. Bu meyanda Yüce Alah şöyle buyurur:

“İnsan aceleci (bir) tabiatta yaratılmıştır”¹⁴²

İnsanın acele ederek ahiret saadetini dünyada görmek istemesi, bunun sonucunda da helal-haram gözetmeksizin dünya zevk ve eğlencelerine dalması, Allah’ın azabının çok uzak vehmine kapılarak meydan okurcasına “varsa böyle bir azap hemen gelsin” anlayışıyla şerri istemesi, Yüce Allah’ın tasvip etmediği, düzeltilmesini istediği bir özelliktir.

“İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir.”¹⁴³

İnsan ufak bir kırgınlık karşısında en sevdiği kimselerin ve hatta kendisinin helakını yahut bir musibete uğramasını ister. Eğer Allah mühlet vermemiş olsa insanın istediği şey aslında kendisi için acıklı bir sondur. İnsan kırgınlık ve telaşıyla bunun hesabını yapmaktan dahi çok uzaktır.

Küçük hesaplar yaparak aceleci davranıp baki olan ahiret saadetini kazanmak dururken, ahireti unutup süfli duygular peşinde koşmak, hayatın sadece dünya hayatından ibaret olduğunu sanarak kulluğu ve Allah’ın rızasını kazandıracak amelleri unutmak, hatta kendisini uyaranlara karşı çıkararak dünya hayatı uğrunda onlarla tartışmak, mücadeleye girmek insanın bu özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Kur'an, ahireti unutup da dünya nimetlerine aldananları açık bir şekilde uyarır:

“Kim dünyayı (el-Âcile) isterse, biz de orada ona dilediğimizi, dilediğimiz kimse için acele edip veririz. Sonra ona cehennemi hazırlarız. Yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Her kim de mümin olarak ahireti ister ve çalışmasını oraya uygun

¹⁴⁰ İnşirah 94/5-6.

¹⁴¹ Âlâ 87/16-17; Kehf 18/46; Kıyame 75/20-21; İnsan 76/20.

¹⁴² Enbiya 21/37.

¹⁴³ İsra 17/11.

bir şekilde yaparsa, işte böylelerinin çalışmaları (Allah katında) mükafatlandırılmaya değer bulunur”¹⁴⁴

Aslında insan yaratılışında olan acelecilik özelliğini Kur'an prensipleri doğrultusunda yönlendirerek sadece izale etmekle kalmaz, aynı zamanda hayırlı işler için bir vasıta da kılabilir. Nitekim Yüce Allah, Hz. Salih'in kavmine yaptığı nasihatı Kur'an-ı Kerim'de açıklamakla bizlere bu hususta yol göstermektedir:

“Dedi ki: Ey kavmim, niçin iyilikten önce çarçabuk kötülük istiyorsunuz? Allah'tan mağfiret dileseniz olmaz mı? Olur ki merhamet olunursunuz”.¹⁴⁵

Bu âyetin mefhum-ı muhalifini göz önünde bulundurarak şöyle bir çıkarım yapabiliriz: Kötülüklere dalmak yerine affolunmanız için Allah'tan mağfiret dileyerek iyiliklerde acele edin. Olur ki merhamet olunursunuz.

İyilikleri yapmak, Hakk'a tabi olmak ve hayır işlemek hususunda acelecilik özelliği kullanılırsa işte o zaman insana hidayet yolları açılır,¹⁴⁶ fenalık ve azgınlıktan arınmış olunur.

c. Hırslı (Helû')

Kur'an-ı Kerim'de geçen insan tahlilleri arasında insana ait bir özelliğin de onun hırslı (helû') bir yapıya sahip olmasıdır. “Helû'” kelime olarak çabukluk, acelecilik manasını da içermekle¹⁴⁷ birlikte insanın harisliğini,¹⁴⁸ tahammülsüzlüğünü, mızıkçılığını¹⁴⁹ ...vb. huysuzluklarını ifade eden biri terimdir.

“Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır.”¹⁵⁰

İnsanın bu özelliğini yine en güzel bir şekilde Kur'an, açıklamaktadır:

“Kendine bir fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder. Ona imkan verildiğinde ise pinti kesilir.”¹⁵¹

¹⁴⁴ İsra 17/18-19.

¹⁴⁵ Neml 27/46.

¹⁴⁶ Ankebut 29/69.

¹⁴⁷ Yazır, age. VIII, 5357.

¹⁴⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri, Bilmen Yayınevi, VIII, 3839; Kurtubi, XVIII, 289.

¹⁴⁹ Yazır, age. VIII, 5357; Kurtubi, XVIII, 290.

¹⁵⁰ Meâric 70/19.

¹⁵¹ Meâric 70/20-21.

Ona zarar dokundu mu kıvrır, feryat eder. Korkunun şiddetinden kalbi dışarı çıkacak gibi olur. Artık iyiliğin eline geçmesinden ümidini keser.¹⁵² Kendisine Allah tarafından bir nimet gelince onu başkalarına vermek istemez. O nimetteki Allah hakkını da vermez. Diğer bir ifadeyle kendisine bir hayır, menfaat isabet ettiğinde onun şükrünü eda etmez. Bir sıkıntıya uğradığında ise sabretmesini bilmez.¹⁵³ Halbuki insan her sebebin arkasında bir müsebbibin bulunduğunu, başına gelenlerin Allah'ın bir takdiri olduğunu anlaması ve sabretmesi gerekir. Eline imkan geçtiğinde de onu biriktirip Allah yolunda harcamaya cimrilik eder. Yüce Allah bu hususta şöyle bir uyarıda bulunur:

“Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen bir ateştir. Derileri kavurup soyar. Yüz çevirip geri dönen (servet) toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağırır”.¹⁵⁴

Yüce Allah insanı yaratırken, onu bazı noktalardan zayıf yaratmıştır. Fakat bu olumsuz özellikler, insanda kalıcı ve değişmez özellikler değildir. Zira Yüce Allah insanın hırslı, sabırsız, huysuz karaktere sahip olduğunu açıklamakla birlikte tıpkı asır suresinde insan cinsinin hüsranda olduğunu belirttikten sonra, iman edip salih amel işleyen, hakkı ve sabrı tavsiye edenleri istisna ettiği gibi ard arda devam eden âyetlerde bir zümreyi istisna etmiştir.

Bu olumsuz nitelikten tezkiyenin ve sonuçta doğacak olan sûi akibetten kurtulmanın çaresi de yine aynı surede bildirilmiştir. İnsandaki bu manevi hastalığın kimlerde bulunmadığı zikredilerek, tüm beşeriyetin böylesi kötü bir huydan tezkiyesinin çaresi gösterilmektedir. Kişi bu âyetlerde zikredilen güzel hasletlere bürünürse bu olumsuz özellikten ve sonucunda uğrayacağı kötü akibetten kurtulmuş olur.

Ardarda gelen âyetlerde o huydan ve onun sebep olduğu kötü akibetten müstesna olanların ilk ve temel özelliklerinin namaz kılmaları olduğu vurgulanmıştır.¹⁵⁵ Ardından gelen âyetlerde zikredilen huylar hep namaz kılanlara bağlanarak adeta namazın insanın her türlü kötülükten alıkoyduğu¹⁵⁶ bir kez daha belirtilmiştir. Haris ve huysuzluktan uzak olan musallinin diğer hasletleri

¹⁵² İbn Kesir, IV, 421.

¹⁵³ Bkz. Kurtubi, XVIII, 290.

¹⁵⁴ Meâric 70/15-18.

¹⁵⁵ Meâric 70/22.

namazlarına devam edip¹⁵⁷ onu muhafaza etmek,¹⁵⁸ mallarından dilenen ve dilenmeyen fakirlere haklarını ayırmak,¹⁵⁹ ahiret gününe inanmak,¹⁶⁰ Allah'ın azabından korkmak,¹⁶¹ eşleri yahut elleri altındaki cariyelerinin dışındakilere karşı ırzını korumak,¹⁶² emanet ve ahdini yerine getirmek,¹⁶³ doğru dürüst şahitlik yapmak¹⁶⁴ olarak zikredilir.

Bu prensipler bağlı kalanlar hırs ve huysuzluk olarak adlandırılan bu olumsuz özellikten ayrılmakla birlikte bunun mükafatı olarak da cennette ağırlanacaktır.¹⁶⁵

d. Mal Tutkunu

Kur'an-ı Kerim, insandaki kötü huyları zikrederken onun dünya malına olan hırsından bahseder. Birçok âyette insanı dünya malına düşkünlükle niteler. İnsan dünya malı hususunda cimridir, eli sıkıdır. Allah için elindeki malın hakkını vermek, hayra sarfetmek, halkın menfaatine hizmet istemez, kıskanır. Dünya menfaatlerini ve malını kazanmak, eline geçirip toplamak hususunda hırslıdır. Fakat onun hakkını, şükrünü ödemeğe, Allah için kulluk etmeğe gelince zayıflığını ileri sürerek hiçbir şey vermek istemez.¹⁶⁶ Yüce Allah insandaki mal sevgisini şöyle açıklar:

“Gerçekten insanın mal sevgisi pek şiddetlidir”.¹⁶⁷

Kur'an'ın tasvip etmediği husus insanın bütünüyle dünya nimetlerine yönelerek Allah'ı ve ahiret gününü unutmasıdır. Yoksa hiçbir zaman dünyadan el etek çekilerek rızık için çalışmamak, dünyalık kazanmamak ve zengin olmamak tavsiye edilmemiştir. Önemli olan dünya ve ahiret arasındaki dengeyi iyi kurabilmektir. Zira para ve mal insanı kimseye muhtaç olmadan ibadetlerini rahatlıkla yerine getirir. Ahiret saadetini elde edebilmesi için kazanılmalıdır. Bu hususu Kur'an şöyle açıklar:

¹⁵⁶ Ankebut 29/45.

¹⁵⁷ Meâric 70/23.

¹⁵⁸ Meâric 70/34.

¹⁵⁹ Meâric 70/24-25.

¹⁶⁰ Meâric 70/26.

¹⁶¹ Meâric 70/27-28.

¹⁶² Meâric 70/29-31.

¹⁶³ Meâric 70/30.

¹⁶⁴ Meâric 70/33.

¹⁶⁵ Meâric 70/35.

¹⁶⁶ Yazır, M. Hamdi, age. IX, 6021.

¹⁶⁷ Adiyat 100/8.

“Allah’ın sana verdiğinden (O’nun yolunda harcıyarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma”¹⁶⁸.

Kur'an-ı Kerim, ahireti unutturan mal sevgisini de şöyle zemmeder:

“Hayır, siz, çabuk elde edeceğiniz dünyayı seviyor ahireti ise terkediyorsunuz”¹⁶⁹.

“Fakat siz (Ey insanlar) ahiret daha hayırlı ve devamlı olduğu halde dünya hayatını tercih ediyorsunuz”¹⁷⁰.

“Siz, dünya malını istiyorsunuz. Allah ise ahireti istiyor”¹⁷¹.

Allah insanların dünya ve dünya malına olan tutku seviyesindeki sevgilerini bildiğinden, bu tutkunun frenlenmesini istemiştir. Bunu yaparken de beşeriyete dünya malından daha hayırlısını göstermiştir. İnsan belki dünya malını peşin olarak almaktadır. Fakat Allah’ın muttakilere vadettiği veresiye hemen elde edilen peşinden daha hayırlı ve daha kalıcıdır.¹⁷² Bu noktada insan şeytanın iğvasına kapılmamalı, onun vesveselerine aldırmandan nefsinin tezkiye ederek nefs-i zekiyyeye ve felaha ulaşmalıdır.

Nefsinin tezkiye edenin kurtulacağını bildiren Â'lâ suresi 14. âyetin hemen ardından insanın içindeki dünya sevgisinden bahsedilerek adeta arınmasına mani olan en büyük engelini hubb-i dünya olduğu ima edilir. Böylelikle insandan, bir tutku haline getirdiği bu kötü huyu gidermesi istenir.

“Kötülüklerden temizlenen, Rabbinin ismini zikreden ve namazı kılan, mutlaka kurtulacaktır. Fakat siz dünya hayatını üstün tutuyorsunuz. Oysa ahiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır”¹⁷³.

Kur'an’ın öngördüğü ölçüde nefsinin arındıran ve bu suretle fitratında olan mal sevgisini izale edenlere Yüce Allah şöyle övgüde bulunur:

¹⁶⁸ Kasas 28/77.

¹⁶⁹ Kıyame 75/20-21.

¹⁷⁰ A'lâ 87/16-17.

¹⁷¹ Enfâl 8/67, Bkz. Tevbe 9/37.

¹⁷² Bkz. Kehf 18/46; Tâhâ 20/131; Hicr 15/88.

¹⁷³ A'lâ 87/14-17.

“Onlar, ne ticaret ne de alışverişin Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar”.¹⁷⁴

e. Şehvet Düşküni

Kur'an-ı Kerim insanın zaaflarını zikrederken onun şehvetine olan düşkünlüğüne dikkat çekmektedir:

“Kadınlara karşı aşırı düşkünlük insanlara süslü gösterildi”.¹⁷⁵

Asıl itibariyle bu özellik sadece insanlara has bir özellik değildir. Aynı özellik hayvanlarda da mevcuttur. Allah’ın mahlukatına bu özelliği vermesinin asıl amacı neslin devamı için bir vesile kılmaktır.¹⁷⁶ Zira bu duygu olmamış olsa insan ve hayvan neslinin devamı mümkün olamazdı. Bu sebeptendir ki, Yüce Allah, kadınlara karşı aşırı düşkünlüğü süslü göstermiştir. Yüce Allah bu süslü gösterme işlemiyle birlikte bu fiiliyata da bir düzenleme ve sınırlama getirmektedir. Zira bu düzen ve sınırlama olmasa insanın hayvanlardan farkı kalmayacaktır.

Kur'an-ı Kerim’in tenkit ettiği nokta ise insanın şehvet gibi dünyevi ve denî bir hissi hedef olarak kabul edip onun ardına düşmesidir. Dünya hayatını devam ettirmek ve Allah’a vuslat için Allah tarafından verilen bu nimeti yanlış yollarda kullanmak bu uğurda Allah katındaki makamları, dereceleri feda etmek Kur'an’ın tenkit ettiği davranışların başında gelmektedir.¹⁷⁷ Hatta körü körüne şehvete uyup onun peşinden koşmak insanın hüsrana uğramasına sebep olan bir davranış olarak gösterilir.

“Şehvetlerine uyanlar ise, sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar”.¹⁷⁸

“Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, namazı kılmadılar, şehvetlerine tabi oldular. Bunlar da azgınlıklarının cezasına uğrayacaklardır”.¹⁷⁹

Kur'an-ı Kerim, insanda fitri bir yapı olan şehvetine düşkünlüğü disiplin altına alarak toplumun ifsadına yol açacak gayr-i meşrû ilişkileri önlemek için de sağlam

¹⁷⁴ Nur 24/37.

¹⁷⁵ Âl-i İmran 3/14.

¹⁷⁶ Bkz. Bilmen Ömer Nasuhi, Kur'an-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri, I, 331.

¹⁷⁷ Bkz. Yazır, M. Hamdi, a.g.e. II, 1052.

¹⁷⁸ Nisa 4/22.

¹⁷⁹ Meryem 19/59; Bkz. Âraf 7/81; Neml 27/55.

bir sistem önerir. Kur'an'ın önerdiği bu sistem, sağlam ve temiz bir toplumu oluşturacak olan çekirdek yapı, yani meşrû bir evlilik sonucu kurulacak olan aile hayatıdır:

“Aranızdaki bekarları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir”¹⁸⁰

“Evlenme imkanını bulamayanlar ise, Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılınca kadar iffetlerini korusunlar”¹⁸¹

Kur'an'ın, insanın şehvi arzuları sonucu gayr-i meşrû ilişkilere yönelmesini önlemek için almış olduğu diğer bir önlem de mümin erkek ve kadınların bakışlarını haramdan sakındırmasıdır:

“(Resûlüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır”¹⁸²

“Mümin kadınlara da söyle. Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Baş örtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtünler”¹⁸³

İnsanın tezkiyesi için şehvi arzularına gem vurması ve Kur'an'ın öngördüğü şekilde eğitime tabi tutularak disiplin altına alınmasına ihtiyaç vardır.

f. Unutkan

Kur'an, insanı tanımlarken onun unutkanlık yönüne de değinir. İnsan yaratılış itibarıyla unutkan bir varlıktır. Kur'an, insanın unutkanlık özelliğine değinirken bu kavrama; hatırladığı halde inkar etme,¹⁸⁴ sözünde durmama,¹⁸⁵ görmezlikten gelme,¹⁸⁶ yüz çevirme,¹⁸⁷ hatırlamama,¹⁸⁸ dalgınlık sebebiyle unutma¹⁸⁹ gibi anlamlar yükler.

¹⁸⁰ Nur 24/32.

¹⁸¹ Nur 24/33.

¹⁸² Nur 24/30.

¹⁸³ Nur 24/31.

¹⁸⁴ Kehf 18/57.

¹⁸⁵ Tâhâ 20/115.

¹⁸⁶ Yasin 36/78.

¹⁸⁷ Zümer 39/8; Tâhâ 20/126.

Unutkan karaktere sahip insanı uyarmak, ikaz etmek, öğüt vermek amacıyla gönderilmiş olan Kur'an-ı Kerim, bu özelliği sebebiyle yine Kur'an'da “zikır” ve “tezkira” isimleriyle nitelendirilmiştir.¹⁹⁰

Unutkanlık bazen insanın elinde olmadan irade dışı gerçekleşir, bazen de inkardan, değer vermemekten ve ihmalden kaynaklanır.¹⁹¹ Allah insandan sudur eden unutkanlığın irade dışı olan kısmına bakmaz¹⁹² ve bu tür unutkanlığı bağışlar. Kur'an'ın nehyettiği nisyan ise inkardan, değer vermemekten ve ihmalden kaynaklanan unutkanlıktır.

“Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da onlara kendini unuttuğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir”.¹⁹³

“Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: ‘Şu çürümüş olan kemikleri kim diriltecek?’ diyor”.¹⁹⁴

“Heva ve hevese uyma, sonra bu seni Allah’ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah’ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır”.¹⁹⁵

“Denilir ki: Bu güne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi biz de bugün sizi unuturuz. Yeriniz ateştir, yardımcılarınız da yoktur!”¹⁹⁶

“O kafirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarının unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkar ettikleri gibi biz de onları unuturuz”.¹⁹⁷

Kur'an'da, Allah’ı ve ahiret gününü unutanların,¹⁹⁸ Allah’ın âyetlerine karşı kayıtsız kalarak nisyanı düşenlerin,¹⁹⁹ peygamber ve tebliğcilerin kendilerine

¹⁸⁸ Mücadele 58/6.

¹⁸⁹ Kehf 18/24,61.

¹⁹⁰ Hâkka 69/48; Müddessir 74/54; İnsan 76/29; Enbiya 21/50; Talak 65/10; Zuhuruf 43/5.

¹⁹¹ Bkz. Saka, Şevki, age.133.

¹⁹² Bakara 2/286; Kehf 18/73.

¹⁹³ Haşr 59/19.

¹⁹⁴ Yasin 36/78.

¹⁹⁵ Sad 38/26.

¹⁹⁶ Casiye 45/34.

¹⁹⁷ A’raf 7/51.

¹⁹⁸ Tevbe 9/67; Secde 32/14; Furkan 25/18; A’raf 7/51; Haşr 59/19; Casiye 45/34.

¹⁹⁹ Tâhâ 20/126; Hud 11/92.

yaptıkları uyarılara kulak asmayarak unutmüş gözükenerin,²⁰⁰ Allah tarafından ebedi azaba çarptırılacağı, orada adeta unutulmuş gibi bırakılacağı bildirilir. Allah'ı unutanlar gibi Allah'ı anmayı unutarak zikrullahtan yüz çevirenlerin de zarara uğrayacağı,²⁰¹ hatta münafıklıktaki nifakın da nisyan sonucu ortaya çıktığı,²⁰² zikredilir. Daha önceki ümmetlerin Allah'ın kitabını unuttukları²⁰³ haber verilerek müslümanların da aynı hataya düşmemeleri emredilir. Yine müslümanlardan Allah'ın nimetlerini²⁰⁴ ve insanlar arasında iyilik ve ihsanla muameleyi²⁰⁵ unutmamaları istenir.

İnsanın, iradesi dışından unutarak ve yanılarak düştüğü hatalardan da tevbe ve iltica yoluyla affını dilemesi,²⁰⁶ bu suretle hatasını telafi ederek nefsini arındırması gerekir.

g. Tartışmacı

İnsanın Kur'an-ı Kerim'de değinilen olumsuz özelliklerinden biri de tartışmacı yönüdür. İnsandaki tartışmaya düşkün yapının kaynağını arka planda gizlenmiş olan, insanlar arasında üstün görünmek ve böbürlenmek, bu sebeple insanları kendi merkezinde toplamak, kibir, haset ve kendini temize çıkarmak gibi kötü huy ve arzulara arayabiliriz. Bu kötü huylar tartışma esnasında bir bir kendisini açığa vururlar.

Tartışmacı özelliği ile insan zaman zaman haddi aşarak kendilerine gönderilen peygamberlere kibirlenerek kabullenmemiş ve onlarla tartışarak mücadele etmişlerdir. İnsanın yapısındaki tartışmacı özelliğe Kur'an şöyle değinir:

“Hakikaten biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür. Fakat tartışmaya en çok düşkün varlık insandır”.²⁰⁷

Sırf insanın nefesine zor geldiği ve bazı dünyalık menfaatleri ziyana uğrayacağı için ilahi çağırışı kabullenmeyen insan Kur'an'ın koyduğu gerçekleri yalanlayarak

²⁰⁰ En'am 6/44.

²⁰¹ Mücadele 58/19; Zuhuruf 43/36.

²⁰² Tevbe 9/67.

²⁰³ Maide 5/13-14.

²⁰⁴ Maide 5/11.

²⁰⁵ Bakara 2/237.

²⁰⁶ Bakara 2/286.

²⁰⁷ Kehf 18/54.

tartışma konusu yapar. Kur'an, bu konumdaki insanın düşmüş olduğu yanılığını belirterek sonlarının da hüsrana olduğunu açıklar:

“Allah’a karşı yalan uyduran, kendisine gelen gerçeği (Kur'an’ı) yalan sayandan daha zalim kimdir? Kafirlerin yeri cehennem değil mi?”²⁰⁸

Kur'an-ı Kerim toplumların kendilerine gönderilen peygamberlere karşı giriştikleri mücadeleyi şöyle açıklar:

“Her ümmet kendi peygamberini yakalamaya azmetmişti. Bâtılı, hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi.”²⁰⁹

“Biz resûlleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kafir olanlar ise, hakkı, batıla dayanarak ortadan kaldırmak için batıl yolla mücadele verirler. Onlar ayetlerimizi ve uyardıkları şeyleri alaya almışlardır.”²¹⁰

İnsan, nefsinin ve şeytanın etkisiyle öyle azgınlaşır ki, bilgisi olmadığı bir konuda dahi tartışmaktan çekinmez:

“İşte siz böyle kimselersiniz! Hadi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartışınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz? Oysa ki Allah, her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz.”²¹¹

İnsanlar peygamberlerle çeşitli hususlarda; özellikle din hususunda yukarıda belirttiğimiz gibi hiçbir delilleri olmadan tartışmaktan kaçınmamışlardır. Kimi zaman Allah’ı, kimi zaman da Allah tarafından gönderilen âyetleri alaya alarak tartışma mevzuu etmişlerdir:

“İnsanlardan, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan bir takım kimseler vardır.”²¹²

“Yine de, insanlar içinde –bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kimseler vardır.”²¹³

“Böylece âyetlerimiz üzerinde tartışanlar, kendilerine kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.”²¹⁴

²⁰⁸ Zümer 39/32.

²⁰⁹ Mümin 40/5; Bkz. Âl-i İmran 3/20; Necm 27/12.

²¹⁰ Kehf 18/56.

²¹¹ Âl-i İmran 3/66.

²¹² Hac 22/3.

“Hatta o kafirler sana geldiklerinde : ‘Bu Kur'an eskilerin masallarından başka bir şey değildir’ diyerek seninle tartışırlar”²¹⁵

İnsanlar Allah hakkında tartışmakla yetinmeyerek puta tapanların haklılığı ve putların ilahlığı hususunda da tartışmışlardır.²¹⁶ Mücadele ve tartışma konularından birisi de ahiret günü idi:

“Ona inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler. İnananlar ise ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, kıyamet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler”²¹⁷

İnkarcılardan farklı olarak inanyor gibi görünen münafıklar da mücadeleden geri durmamışlar, işlerine gelmeyen hususlarda ‘kaçabilir miyiz?’ diye Hz. Peygamber’le tartışmaya girişmişlerdir.²¹⁸

Yine Kur'an-ı Kerim, Allah’ı ve O’nun gönderdiği dini beğenmeyerek bu uğurda mücadeleye girişenlerin, inatlarında direnenlerin Allah’ın nefretine maruz kalacaklarını bildirir:

“Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah’ın âyetleri hakkında mücadele edenler gerek Allah yanında, gerekse iman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürlemiştir”²¹⁹

Görüldüğü üzere insandaki bu olumsuz özellik, kibir, gurur, haset ve inat gibi kötü huyların bir ürünüdür. Bu olumsuz huyun tezkiyesinde de saymış olduğumuz amiller göz önünde bulundurularak sistemli bir şekilde Kur'an’ın belirttiği hususlara dikkat edilerek yapılacak iyi bir eğitime ihtiyaç vardır.

²¹³ Lokman 31/20; Bkz. Bakara 2/139,258; En’am 6/80; Hac 22/8-9; Mümin 40/69; Şûra 42/16.

²¹⁴ Şûra 42/35.

²¹⁵ En’am 6/25.

²¹⁶ Â’raf 7/71; Zuhruf 43/58.

²¹⁷ Şûra 42/18.

²¹⁸ Enfal 8/6.

²¹⁹ Mümin 40/35.

3. NEFSİN ARINDIRILMASI GEREKEN KÖTÜ HUYLAR

a. Haset

Haset, insanın arınması gereken kötü huylardan biridir. Hasedin aslı çekememezlik, kendisinde olanın başkalarında olmaması arzusu, kendisinde bulunmayanların da başkalarında bulunmasına tahammül edememe duygusudur.

Dikkat edilecek olursa genellikle insanlar servet kazanmaktan kimseye muhtaç olamadan yaşamaktan daha çok kendi mal varlığının diğerlerinden daha üstün olmasından mutluluk duyarlar. Dışa vuramadıkları zaman hasetleri kendi içlerinin yer, dışa vurduklarında ise çevreye zararlı olurlar. Bu hususta Yüce Allah:

“Hasdset ettiği zaman hasetçinin şerrinden”²²⁰ buyurarak Allah’a sığınılması gerektiğini belirtmiştir.

Bu hususta Nesefi der ki: “Hasedini dışa vurduğu ve hasedinin gereğini yerine getirdiği zaman hasetçinin şerrinden. Çünkü hasedini dışa vurmadığı sürece onun haset ettiği kimseye hiçbir zararı yoktur. Aksine başkasının sevincinden dolayı kederlenmesi sebebiyle kendine zararı vardır. Hasetçi başkasındaki iyiliğe üzülen kimsedir”²²¹.

Nesefi âyette geçen haset kelimesini siyak-sibak açısından da şöyle değerlendirir:

“Yarattığı şeylerin şerrinden Allah’a sığınmanın ardından tekrar surede geçen şeyleri şerrinden Allah’a sığınma, adı geçen şeylerin şerlerinin daha şiddetli olduğunu bir çeşit bildirmedi. Söze hasetle son vermiş olması da, önce değinilen şeylerin en şerlisinin haset olduğunun bilinmesi içindir”²²².

b. Kibir

Kibir, insanın kendisini başkalarına karşı üstün görmesidir. İnsanın kendi acziyetini görmezlikten gelerek kibirlenmesi Allah’ın sevmediği ve kesinlikle kaçınılmasını istediği çirkin bir huydur. Bu hususta Yüce Allah:

²²⁰ Felak 113/5.

²²¹ Nesefi, IV, 386.

²²² Nesefi, IV, 386.

“Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen (ağırlık ve azametle) ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin”²²³ buyurarak insana haddini bilmesi gerektiğini salık vermiştir. Yüce Allah, kibirlenmenin kaçınılması gereken çirkin bir davranış olduğunu öğretmek için Hz. Lokman’ın oğluna verdiği öğütleri bizlere bildirmektedir:

“Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez”²²⁴

“Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkinini merkeplerin sesidir”²²⁵

Kişinin nefisini yüce tutması, diğer insanları hor ve hakir görmesi inanç bakımından da insanı tehlikeye sokar. Zira kibir aynı zamanda bir gizli şirktir. Kendi nefisini layık olmadığı halde noksansız görerek nefisini ilahlaştırmasıdır. Bu ise Allahu Teâlâ’nın gazap ettiği bir şeydir.

Kur’an-ı Kerim’de insanların kendi nefislerini yüce tuttıkları şeyleri üç ana grupta toplamamız mümkündür:

1. Allah’a karşı yapılan kibir

Kibrin en ahmakça ve en çirkin olanı budur. İnsanın yaratılışını, geçirdiği evreleri, ebeveynine muhtaç olduğu dönemleri unutarak Allah’a karşı kibirlenmesidir. Bu tekebbür bazen ilahlık iddialarıyla dikkat çekerken,²²⁶ bazen de Allah’ı inkar yahut O’na ibadete tenezzül etmeme hususlarında göze çarpmaktadır. Nitekim bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur:

“Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme girecektir”²²⁷

“Ne Mesih ne de Allah’a yakın melekler, Allah’ın kulu olmaktan geri dururlar. O’na kulluktan geri durup büyüklenen kimselerin hepsini (Allah) yolunda huzuruna toplayacaktır”²²⁸

²²³ İsra 17/37.

²²⁴ Lokman 31/18.

²²⁵ Lokman 31/19.

²²⁶ Firavun adamlarını toplayarak “Ben sizin yüce rabbinizim” dedi (Naziat 79/24).

²²⁷ Mümin 40/60.

²²⁸ Nisa 4/172.

“Onlara: Rahman’a secde edin, denildiği zaman ‘Rahman da neymiş! Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç!’ derler ve bu emir onların nefretini artırır”²²⁹

Kibirlenerek Allah’tan yüz çevirenlerin akıbetini Kur’an-ı Kerim şöyle açıklar:

“Onlara: İçinde ebedi kalacağınız cehennem kapılarından girin; kibirlenenlerin yeri ne kötü! denilir”²³⁰

2. Peygamberlere karşı kibir

Bir kısım insanlar da kendilerine gönderilen peygamberleri küçük görerek kibre kapılıp onları inkar ederler. Onların kibirle ağızlarından çıkan düzmecelerini Kur’an-ı Kerim bize şöyle nakleder:

“Kavimleri bize kölelik ederken, bizim gibi olan bu iki adama inanır mıyız?”²³¹

“Onlar dediler ki: Siz de bizim gibi insanlardan başka bir şey değilsiniz”²³²

“Gerçekten, sizin gibi bir beşere itaat ederseniz, her halde ziyan edersiniz”²³³

“Bizimle karşılaşmayı (bir gün huzurumuza geleceklerini) ummayanlar: Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik, dediler. Andolsun ki onlar kendileri hakkında kibre kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir”²³⁴

3. Diğer insanlara karşı yapılan kibir

Bu kategoride incelediğimiz kibir çeşidi ilk ikisine nispeten daha hafiftir. Zira burada inkar gibi bir kasıt yoktur. Yalnızca kendisine diğer insanlara nispeten daha üstün görme ve diğer insanlara karşı tepeden bakma vardır. Fakat diğerlerine göre hafif görünse de yine de çirkin bir huydur. Nefsin tezkiyesi için bu çirkin huydan da arınmak gereklidir. Kibirli insan toplum tarafından sevilmez. Kırıcı hareketlerinden dolayı çevresindekileri incitir ve dağıtır. Bu hususa dikkat çekerek Yüce Allah Hz. Peygamber’e hitaben şöyle buyurur:

“Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi”²³⁵

²²⁹ Furkan 25/60.

²³⁰ Zümer 39/72.

²³¹ Müminün 23/47.

²³² İbrahim 14/10.

²³³ Müminün 23/34.

²³⁴ Furkan 25/21; Bkz. En’am 6/8,53; Zuhuf 43/53; Kasas 28/39.

²³⁵ Âl-i İmran 3/159.

4. KİBİRDEN TEZKİYENİN YOLLARI

A. İlim ve Salih Amel

İnsanın kibirden arınmasının birinci yolu olarak ilim sahibi olmayı sayabiliriz. Tabii bu ilimden kastımız iman ve amelle bütünleşen ilimdir. Zira Yüce Allah, kendisiyle amel olunmayan kuru bilgiyi zemmederek böyle bir ilme sahip olanları sırtlarında kitap taşıyan merkeplere benzetmektedir.²³⁶

İnsan, Allah'ın yarattıklarını tanıyıp kavrayabildiği ölçüde bilge sayılır. Önyargıdan uzak, samimi duygularla yapılan araştırmalar, insanı, Allah'ı tanımaya götürür. Sanatın üstünlüğünden hareketle sanatkarın yüceliğini kavrar. Sanattaki ihtişamı anlayınca da kainatta hiçbir şeyin boşa yaratılmadığını itiraf eder,²³⁷ Allah'ın yüceliğini anlar. Yüce Allah:

“Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar”²³⁸ buyurarak ilim sahiplerinin durumlarını bize bildirmiştir.

İlim sahibi insanın yaptığı ibadetle, cahilin yaptığı ibadet arasında çok fark vardır. İlim sahibi insan namaza durduğunda sadece kalıbıyla kıbleye yönelmez, kalbiyle de yönelir. Secdeye vardığında insanın en aziz olarak saydığı alnını, zelif sayılan toprağa koyarak Yüce Allah'ın azameti karşısında kendi acziyetini idrak eder, gönlüyle secde eder. Bu da onun kibrinin kırılarak yerine tevazunun ikame olmasına sebep olur.

Diğer taraftan ilim sahibi insan, kendisinin nasıl yaratıldığını bahse değer bir şey olmadığı halde²³⁹ Allah'ın ona nasıl şekil verdiğini düşünerek acziyetini anlar. Böylesine mütevazi kimselere Yüce Allah şöyle övgüde bulunur:

“Rahman'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) ‘selam’ derler (geçerler)”²⁴⁰

²³⁶ Cuma 62/5.

²³⁷ Âl-i İmran 3/191.

²³⁸ Fâtır 35/28.

²³⁹ İnsan 76/1.

²⁴⁰ Furkan 25/63.

B. Kibre Sebep Olan Özelliklerin Hakikatini Düşünmek

İnsanın kendisini diğer insanlardan soy itibarıyla, yüz güzelliği ile, fiziki güç ve kuvvetiyle, zenginliğiyle, evlatlarının çokluğuyla, bilgisiyle ve yapmakta olduğu ibadetleriyle üstün görerek kibirlenir. Bu özelliklerin tezkiyesi ise bunların hakikatini düşünmekle mümkün olabilir. Zira insan, akıllı bir varlıktır. Akl-ı selimini kullanarak düşmüş olduğu saplantıdan kurtulabilir.

Yüce Allah, kendi aslını unutarak soyuyla övünen kimselere şöyle bir hatırlatma yapmaktadır:

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi, bir erkek ve bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır”.²⁴¹

Düşünülduğünde insanın soyu aynı noktada -Hz. Adem’de- birleşmektedir. Soyu aynı, yaratılış gayesi aynı olan insanın soy üstünlüğü iddiasına girmesi şaşılacak bir durumdur. İnsan bu kuruntuyu düşünerek izale edebilir.

Diğer bir kibir malzemesi de yüz güzelliğidir. İnsan kendisini çevresindeki insanlardan daha güzel görerek kibre kapılabilir. Düşünmez ki “yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak”.²⁴² Kendisinin sonsuza kadar hep aynı hal üzere kalacağı vehmine kapılır. Yaş ilerledikçe saçlara düşen aklar, yüzde oluşan kırışıklar, insana sonunun yaklaştığını, artık ihtiyarladığını, o eski endamın yerini zamanın çizgileriyle dolu bir yüzün aldığını haber verir ama iş işten geçmiş olur. Hiçbir canlı tazeliğini sürekli koruyamaz. Her doğan ölür, yaşayan her canlı zamanla ihtiyarlar. Üstelik insanın güzel veya çirkin olması kendi iradesi dahilinde veya çaba ve gayreti sonucu değil ki, övünmeye hakkı olsun. Allah öyle layık görmüş, öyle yaratmıştır.

İnsan fiziki güç ve kuvvetiyle de kibirlenir. Bu da yaşlılıkla birlikte elden çıkan bir nimettir. Sıhhat, güç ve kuvveti sebebiyle Allah’a şükretmesi gerekirken, bir övünme vasıtası yapmak çirkin bir huydur. Bilhassa bu güç ve kuvveti bir zulüm aracı olarak kullanmak, kibirlenerek çevreye terör estirmek yapılabilecek en büyük yanlıştır. Kur’an-ı Kerim, bizlere kibirlenen Âd kavmini şöyle anlatır:

²⁴¹ Hucurat 49/13.

²⁴² Rahman 55/26.

“Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: Bizden daha kuvvetli kim var? dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah’ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi?”²⁴³

Yegane güç ve kuvvet sahibi Allah’tır. İnsan, bütün gücüne rağmen hastalandığında veyahut öldüğünde üzerine konan bir sineğe dahi güç yetiremez. İnsanın aczini bilmesinden daha büyük bir fazilet olmaz.

Bir diğer özellik de zenginliktir. Mal insanın gücüne güç katan bir nesnedir. Bu sebeple genellikle mal çokluğu, insanı şımartır, haddi aşırır, insana her şeyin sahibi kendisiymiş gibi bir duygu katar. Nitekim Yüce Allah iki bahçe sahibinden haber vermek üzere:

“Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm”²⁴⁴ dediğini bildirmiştir. Unutmamalı ki, mal da mülk de Allah’ın birer emanetidir. İnsan malını beraberinde ahirete götüremez.

İnsan, evlatlarının çokluğuyla ve onların elindeki imkanlarla da övünür, başkalarına karşı bir kibir sebebi olarak kullanır. Bu hususta Yüce Allah dünya hayatının geçici, ahiret yurdunun ise baki olduğunu hatırlatarak, insanın ahiret için yapacağı hazırlığa binaen:

“O gün ne mal fayda verir ne evlat. Ancak Allah’a kalb-i selim (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)” buyurmuştur.²⁴⁵

Bazen insanın ilim sahibi olması da kibir sebebi olabilir. İnsan bilgisinin çokluğundan şımararak diğer insanlara tepeden bakabilir. Unutmamalıdır ki, mutlak manada ilim sahibi yalnızca Allah’tır. İnsanlardaki ilim ise cüz’îdir. İnsanlardaki Allah’ın ilmi karşısında kıyaslanamayacak kadar azdır. Bir de bütün insanlık için de tek bir kişiye düşen oran göz önünde bulundurulacak olursa kibirlenmeğe degecek bir durumun olmadığı görülecektir.

Kimi zaman da yapılan ibadetlerin bir kibir vesilesi olduğu görülür. İnsanın yaptığı ibadetleri gözüne güzel görünerek, ibadetlerine güvenmesi, kendisinden daha az ibadet edenlere karşı kendisini üstün görmesidir. Halbuki ibadette önemli olan

²⁴³ Fussilet 41/15.

²⁴⁴ Kehf 18/34.

²⁴⁵ İsra 26/88-89.

ihlasla yapılmasıdır. Yalnız Allah'ın rızası gözetilerek yapılan ibadetlerle içine nefis sızan ibadetler hiçbir zaman denk sayılamaz. İbadeti ihlasla yapanları bir övgü sadedinde Yüce Allah şöyle vasıflandırır:

“Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar;”²⁴⁶

İbadet her ne kadar açıktan yapılıyor olsa da ibadet esnasında gönülden geçirilen duygular gizlidir. Kimin daha ihlasla ibadet yaptığını dış görünüşünden anlamak mümkün olmayabilir. Bu sebeple kimin daha makbul bir insan olduğunu bilemeyeceğimizden dolayı insanlara bakış açısı biraz daha dikkatli olmalıdır. Kibri bırakıp tevazuya yönelmek en doğru harekettir.

C. Cimrilik

Kur'an-ı Kerim'de kötülener, inanan insanın nefsinin arındırması gereken çirkin huylardan birisi de cimriliktir. Bu huy insanın dünya malına düşkünlüğünün bir uzantısıdır. Kur'an-ı Kerim'de bu kötü huy için “şuħh”²⁴⁷ ve “buhl”²⁴⁸ kelimeleri kullanılmıştır. “Şuħh”, nefsin cimrilik, nekeslik, hasislik vb. huyudur; “buhl” ise, bu huyun fiiliyattaki tezahürüdür.²⁴⁹ Yani nefsin yaratılışında bulunan cimriliğe “şuħh”, fiilen cimriliğe de “buhl” denmiştir. İsrâ suresinde ise insanoğlunun elinin sıkılığı “katûr” kelimesiyle ifade edilmektedir. Âyette;

“De ki; Rabbimin rahmet hazinesine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kıstardınız. İnsanoğlu da pek eli sıkıdır!”²⁵⁰ buyurarak insan nefsindeki bu menfî yönün boyutları gözler önüne serilmektedir. Zira insan muhtaç bir varlık olarak yaratıldığından elindeki şeyleri ihtiyaç korkusuyla saklamaya meyyaldir.²⁵¹ Fakirlik korkusuyla hiç bitmeyecek, bitmesi bile düşünülmeyecek kadar çok olan Allah'ın hazinelerini bile vermekten çekinir.²⁵² Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah bu kötü huyu defalarca zemmeder. Nefis bu kötü huydan da tezkiye

²⁴⁶ Mûminûn 23/60.

²⁴⁷ Haşr 59/9.

²⁴⁸ Leyl 92/8.

²⁴⁹ Yazır, M. Hamdi, age. VII, 4845.

²⁵⁰ İsrâ 17/100.

²⁵¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri, IV, 1921.

²⁵² Bkz. İbn Kesir, I, 542, 543.

edilip temizlenmezse insanın ebedi hüsrana uğramasına sebep olacağı defalarca vurgulanır:

“Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah’ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz kafirler için alçaltıcı bir azap hazırladık”.²⁵³

“Onlar cimrilik edip, insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki, Allah zengindir, hamde layıktır”.²⁵⁴

“Allah’ın kereminden kendilerine verdiklerine (infâkta) cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki, o, kendileri için hayırlıdır; tersine bu, onlar için pek fenadır. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır”.²⁵⁵

“Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil), birbirlerindedir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler. Onlar Allah’ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münafıklar fasıkların kendileridir”.²⁵⁶

“Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar, en güzeli yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız. Düştüğü zaman da malı kendisine hiç fayda vermez”.²⁵⁷

“İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. İçinizde kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O’ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi de olmazlar”.²⁵⁸

Nefislerini cimrilikten koruyanların ise büyük mükafatlara erecekleri yine Kur'an-ı Kerim tarafından bildirilmektedir.

“Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri sever ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları

²⁵³ Nisa 4/37.

²⁵⁴ Hadid 57/24.

²⁵⁵ Âl-i İmran 3/180.

²⁵⁶ Tevbe 9/67.

²⁵⁷ Leyl 92/8-11. Bkz. Tevbe 9/76; Hadid 57/24.

²⁵⁸ Muhammed 47/38.

kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir”²⁵⁹

“O halde gücünüzün yettiğince Allah’a isyandan kaçının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir”²⁶⁰.

Bu âyetlerle Allah tezkiyede nefsin temizlenmesi gereken kötü huylardan birisinin de cimrilik olduğunu, cimrilikten nefsini arındıranların ise ebedî kurtuluşa ereceklerini bildirir. Şayet nefis bu denî dünyadan arınırsa insan dünya ile alakalı pek çok kötü huyu da terk edecektir. İnsanlara karşı cömert olacağı gibi, Allah’ın nehyettiği herhangi bir şeye el de uzatmayacaktır.²⁶¹

D. Gıybet

Gıybet, insanın hoşuna gitmeyeceği bir kusurunu gıyabında söylemektir.²⁶² Bu davranış tarzı dilimizde “çekiştirme” şeklinde ifadesini bulmuştur. Bu kötü huy insanın sadece kendi şahsını değil, aynı zamanda toplumu da etkiler. İnsanların arasında nifak tohumları saçarak toplumda derin yaralar açar.

İnanan insanın müslüman kardeşinin ayıbını örterek onun haysiyetini, itibarını koruması gerekirken gereksiz yere kötü zanda bulunması, ayıbını araştırması ve onun hakkında hoşlanmayacağı şeyler söylemesi Allah tarafından hoş görülmemiştir. Böylesine çirkin davranışlarda bulunanları Kur'an-ı Kerim sert bir dille uyarmaktadır.

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyendir”²⁶³.

İnsanın yapısını en iyi bilen Yüce Allah, toplumun birlik beraberliğini, inananlar arasındaki ülfet ve muhabbeti ifsat edecek bu davranışı yasaklamakla

²⁵⁹ Haşr 59/9

²⁶⁰ Teğabün 64/16; Bkz. Furkan 25/67.

²⁶¹ Bkz. Yazır, M. Hamdi, age. VII, 4847.

²⁶² Kurtubi, XVI, 334; Neseî, IV, 172.

yetinmeyerek, gıybetle yol açacak olan kötü hasletleri de yasaklar. Yüce Allah, “zannın bir çoğundan” sakındırmakla kesin bilgi haline gelmemiş olan vehim ve düşüncelerden insanı uzaklaştırmak ister. Âyetin devamında geçen “birbirinizin kusurunu araştırmayınız” buyruğu ile de diğer bir müslüman hakkındaki zannı kesin bilgiye dönüştürmek için yapılacak araştırmayı yasaklayarak gıybetle giden yolu tıkamak suretiyle cemiyetin felaketi olan bu davranıştan toplumu arındırmış olur.

Gıybet illetinin çirkinliğini Yüce Allah; “biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?” ifadesiyle ortaya koymuştur. Ölü nasıl ki eti yenildiğinde haberi olmazsa gıybet olunanın da gıybet esnasında bu çekiştirmeden haberi olmaz.²⁶⁴ Fakat bu benzetme ile gıybet yapanın gıybet ettiği kimsenin haysiyetine karşı yaptığı bu işin en çirkin bir şekilde temsil ve canlandırması yapılmaktadır.²⁶⁵ Böylelikle gıybetle karşı nefret uyandırılmakta ve ondan sakındırılmaktadır.

Yüce Allah, gıybet eden kimseye ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanmayacağını belirttiikten sonra; “işte bundan tiksindiniz” ifadesiyle vurguyu biraz daha pekiştirmektedir. İnsanı, tabiaten ölmüş bir kardeşinin etini yemekten nasıl çekinirse, bir müslümanın gıyabında onun işitmiş olsa hoşlanmayacağı bir yönünü çekiştirmekten de öyle sakındırmaktadır.

Görüldüğü üzere Kur'an, insanların mallarına ve canlarına tasallut edilmesini yasakladığı gibi bir kimsenin arkasından çekiştirilerek rencide edilmesine dahi razı gelmez. Kur'an'ın insana ve onun haklarına verdiği önem, hümanizmdeki gibi yapmacık değil, köklü ve sağlamdır. Toplum ve insanın huzuru için gerekli olan şeyleri ahlaki bir temele dayandırarak bunların ikamesi için dünyevi ve uhrevi yaptırımlar koyar. Ferdin ve toplumun huzurunu bozacak kötü davranışlardan onları arındırır.

5. AHLÂKİ TEZKİYEDEN İZLENİLMESİ GEREKEN METOTLAR

A. Tевbe

İnsanın ahlaki yapısının haram olan davranışlardan, günah kirlerinden arınarak hayat yolculuğunda yeni ve temiz bir sayfa ile devam edebilmesinin en önde gelen

²⁶³ Hucurat 49/12.

²⁶⁴ Kurtubi, XVI, 335.

²⁶⁵ Bkz. Neseфи, IV, 172.

şartlarından birisi de tevbe etmektir. Tevbe, günah olan bir işi yaptığına pişmanlık duyarak, o işi terketmek ve işlenen günahı bir daha işlememeğe azmetmektir.²⁶⁶

İnsan, bazen unutarak,²⁶⁷ bazen önemsemeyerek, bazen de kasıtlı olarak günah işler. İşlediği bu günahlar kimi zaman sadece kendisi ile alakalı olmakla birlikte kimi zaman da bütün bir toplumu ilgilendirebilir. Kur'an'ın öngördüğü ahlaki yapıya uymayarak günah işlemiş olan kimseler için Kur'an, yine çözümler getirerek feridin İslâm toplumundan dışlanmaması ve kalan ömrünü hayırlı işlerle devam ettirmesi için yol gösterir. Kur'an, hiçbir zaman inanan bir insanı bir çırpıda silip atmaz, ümitsizliğe yer vermez.²⁶⁸ Bu, Allah'ın rahmetinin bir tecellisidir. Rahmeti sebebiyledir ki, Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de insanın sık sık tevbeye davet etmektedir.

“Ey inananlar! Kurtuluşa ermeniz için hepiniz Allah’a tevbe edin”²⁶⁹

“Ey inananlar! Allah’a samimiyetle tevbe edin”²⁷⁰

“Rabbinizden mağfiret dileyip sonra O’na tevbe edin ki, sizi belli bir süreye kadar yaşatsın”²⁷¹

“Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O’na tevbe edin. Doğrusu Rabbim çok esirgeyen ve çok sevendir”²⁷²

“Rabbini överek tesbih et, mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.”²⁷³

Tevbe ederken işlenilmiş olan günah sebebiyle samimi bir şekilde pişmanlık duyulması gerekir.²⁷⁴ Zira pişmanlık duyulmuyorsa o tevbe yalnızca dilde kalır, iç dünyasına ve bunun akabinde de sosyal hayatına hiçbir etkide bulunmaz. Kur'an, samimi olarak bir tevbe ve bu tevbeyi Yüce Allah'ın nasıl değerlendirdiğini şöyle örneklendirir:

²⁶⁶ Ragıb el-İsfehani, el-Müfredât, 101.

²⁶⁷ Bakara 2/286.

²⁶⁸ Zümer 39/53.

²⁶⁹ Nur 24/31.

²⁷⁰ Tahrim 66/8.

²⁷¹ Hüd 11/3.

²⁷² Hüd 11/90.

²⁷³ Nasr 110/3.

²⁷⁴ Tahrim 66/8.

“Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul etti). Yeryüzü genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı. Nihayet Allah’tan (O’nun azabından) yine Allah’a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Çünkü Allah tevbeyle çok kabul eden, pek esirgeyendir”²⁷⁵

Tevbenin samimi bir tevbe olabilmesi için de tevbe etmeyi gerektiren günahın işlenmesine devam etmemek gerekir. Yüce Allah’ın rahmetine güvenerek O’nun kulunu tevbeyle davet etmesindeki ısrarına karşılık günahlara devamda ısrar etmek yanlış bir davranış olur. Yüce Allah bu hususu bizlere bir dua mahiyetinde öğretir.

“Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğiltme, bize katından bir rahmet ver, şüphesiz Sen çok bağışlayansın.”²⁷⁶

Diğer bir husus da tevbe ettikten sonra üzerinde kul hakkı varsa bunların da iade edilmesidir. İade yapılmazsa, işlenen günah devam etmekte olduğu için yapılan tevbe de bir samimiyet arzetmemiş ve sonuçta da tezkiye gerçekleşmemiş olur.

B. İbadetlere Devam

Nefsi arındırarak Kur'an’ın öngördüğü ahlaki olgunluğa erebilmenin bir yolu da ibadetlere devam etmektir. Yüce Allah:

“Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et”²⁷⁷ buyurmaktadır. Nefsin tezkiyesinin en önemli hususlarından biri de Yüce Allah karşısındaki sorumlulukların yerine getirilmesidir. Zira Allah’ın farz kıldığı ibadetlerin insanın olgunlaşmasında, disiplinli ve düzenli bir hayata sahip olmasında büyük etkisi vardır. İbadetleri yaparken insan hiç farkında olmadan Kur'anî ahlakın kalıbında şekillenme süreci içerisine girer. Böyle bir eğitim insanın tüm yaşantısını kuşatır. Bu sebeptendir ki, Yüce Allah, namaz hakkında:

“(Resûlüm!) sana vahyedilen kitabı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir”²⁷⁸ buyurur.

²⁷⁵ Tevbe 9/118.

²⁷⁶ Âl-i İmran 3/8.

²⁷⁷ Hicr 15/99.

²⁷⁸ Ankebut 29/45.

Allah'ın farz kılmış olduğu ibadetler üzerinde biraz düşünülduğünde insanın eğitimi ve tezkiyesinde ne derece etkili oldukları daha iyi anlaşılacaktır. Bu ibadetlerden namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetlerin hayatın zorlukları karşısında insanı dayanıklı ve sabırlı yapmada, insanı disipline edip düzene sokmadaki rolü tartışılmaz bir gerçektir.²⁷⁹

Günde beş vakit kılınan namaz Yüce Allah ile kulları arasındaki irtibatı sağlar. Günde beş kez Rabbiyle irtibat kuran insanın nefsindeki menfi yönleri temizlemesi muhakkak ki diğer insanlardan çok daha kolay olacaktır. Zira insan, Rabbiyle olan bu buluşmalarda her gün kırk kez Yüce Yaratıcı'ya "yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım bekleriz"²⁸⁰ şeklinde söz vermektedir. Günde onlarca defa bir hususta söz verip muvaffak olmak için de makamların en yücesinden yardım isteyen insanın nefsinin desiselerinden kurtulması muhakkak tahakkuk edecektir.

C. Ölüm ve Ahireti Düşünmek

Tezkiye yollarından bir diğeri de ölümü ve ahireti düşündürmektir. İnsan dünyaya imtihan için gönderilmiştir.²⁸¹ Fakat insan imtihan için gönderildiği bu dünya hayatına o kadar bağlanır ki, tüm hesabını dünyaya göre yapar. Onun hesabında ölüm ve akıbetinde gelecek olan ahiret hayatı yoktur. Hayat yalnızca yaşamış olduğu bu dünya hayatından ibarettir. Bu sebeple ölümü hiç sevmez. Nitekim Kur'an-ı Kerim bu gerçeğe şöyle değinir:

"Her biri ömrünün bin yıl olmasını ister"²⁸²

Bu anlayışın yanlışlığı, hayat ve ölümün yaratılışındaki hikmet sadedinde Yüce Allah şöyle buyurur:

"Hanginizin daha güzel işlediğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur"²⁸³

Âyette ölümün önce, hayatın daha sonra zikredildiği dikkatimizi çekmektedir. Burada ince bir izah ve ibret vardır. Zira insanın çekindiği, karşılaşmak istemediği

²⁷⁹ Saka, Şevki, age. 167.

²⁸⁰ Fatıha 1/5.

²⁸¹ Mülk 67/2.

²⁸² Bakara 2/96.

²⁸³ Mülk 67/2.

ölüm dünyadadır. Sonu olmayan, sürekli olan hayat ise ahirettedir.²⁸⁴ Yüce Allah kimin daha güzel amel işlediğini denemek için ölümlü dünya hayatını ve ölümden sonra hesaba çekilerek bu hesabın sonucunda sürdürülecek olan ahiret hayatını yaratmıştır.²⁸⁵

Âyette ölümün hayattan önce zikredilmesinin bir diğer hikmeti de ölüm duygusunu insanı güzel ve iyi ameli çirkin olanına tercih etmeye davet etmesi ve bu hususta etkin bir yönlendirici konumunda olmasıdır.²⁸⁶

İnsandaki dünya sevgisi, tedavisi çok zor müzmin bir hastalık gibidir. İnsan yaşadıkça dünyaya bağlanır, bağlandıkça da ahireti unutarak nefsin arzu ve isteklerinin esiri olur. Bunun tek tedavisi vardır. O da ahiret gününe tam bir imandır. Ahiret inancı öldükten sonra yeniden dirilmek, hesaba çekilerek karşılığını görmek anlamına gelir ki, aynı zamanda bir de hesaba çekenin var olduğu anlayışıyla Allah'ı tanımaya ve O'na boyun eğmeye sevkeder. Bu itibarla iman esaslarından biri olan ahiret inancına sahip olanlara Kur'an şöyle övgüde bulunur:

“Onlar ahirete kesin olarak inanırlar”²⁸⁷

İnsan ölümü ve ölüm sonrasında olacak şeyleri düşünerek kendisine bir çeki düzen verir. Ölümün o dehşetli anını, yakınlarından ve sevdiklerinden ayrılacağını, dünyada kazanıp biriktirdiği malların kendi elinden çıkacağını düşünerek önem sırasına koymasına gereken şeyleri yeniden gözden geçirecektir.

Yüce Allah Kur'an'da sık sık ölüm ve sonrası ile ilgili sahnelere yer vererek muttakilere verilecek mükafatlarla mücrimlere verilecek cezalardan bahsederek insanın zihninde ahiret inancını zinde tutar:

“Muttakilere vadedilen cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere zevk veren şaraptan ırmaklar ve

²⁸⁴ Bkz. Kurtubi XVIII, 206.

²⁸⁵ Ölüm ve hayatın yaratılması hususunda Nesefi der ki: “yani, O, ey mükellef olanlar; ölümünüzü de hayatınızı da, emir ve nehiyleriyle yöneteni de yönetilene de kapsayan (hayat ile) ölüm arasında sizleri imtihan etmek için yaratmıştır. Böylelikle ezelden beri bilgisine uygun olarak sizden olacak şeyler meydana gelecek size dair bilgisine göre değil sizin işlediğiniz amellere uygun olarak size karşılık verecektir. (Nesefi, IV, 273)

²⁸⁶ Bkz. Nesefi, IV, 273.

²⁸⁷ Bakara 2/4.

süzme baldan ırmaklar vardır. Yine onlar için orada her çeşit meyve ve Rablerinde bağışlama vardır”²⁸⁸

“İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele...Onlar için orada temiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedi kalacaklardır.”²⁸⁹

“İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Orada onlara ne ölümle hükmedilir ki, ölsünler ve ne de onlardan cehennem azabı biraz hafifletilir. İşte biz her nankörü böyle cezalandırırız”²⁹⁰

“Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü gidecek yerdir o. Oraya atıldıkları zaman onun öfkeli homurtusunu işitirler, o kaynıyor. Neredeyse öfkesinden çatlayacak. Her topluluk içine atıldıkça onun bekçileri, onlara sorar: Size bir uyarıcı gelmedi mi? Evet, dediler: Bize uyarıcı geldi fakat biz yalanladık”²⁹¹

Ölümü ve sonrasını düşünmek nefsin tezkiyesinde ve ibadetlere iştiağın artırılmasında, toplumunda hak ve hukukun gözetilerek huzur ve sükunun sağlanmasında çok büyük bir öneme sahiptir.

D. Allah'ı Çok Anmak

Tezkiye yollarından bir diğeri de Allah'ı çok anmaktır. Allah'ı her zaman hatırdâ tutup O'nun ismini anmak kul ile Allah arasındaki irtibatı sürekli zinde kılan bir etkidir. Yüce Allah kendisine yöneldiği için hidayete erdirdiği kimselerin özelliklerinden de bahsederken, onların gönüllerinin Allah'ın zikriyle sükun bulunduğunu belirtir:

“Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükunete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur”²⁹²

Kur'an, akl-ı selim sahiplerinden bahsederken, onların sürekli Allah'ın zikriyle meşgul olan kimseler olduğunu belirtir:

²⁸⁸ Muhammed 47/15.

²⁸⁹ Bakara 2/25.

²⁹⁰ Fatır 35/36.

²⁹¹ Mülk 67/6-9.

²⁹² Ra'd 13/28.

“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler): Rabbimiz! Sen bunu boşa yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”²⁹³

Âyette görüldüğü üzere Allah’ı anmak için belirli bir zaman, mekan ve şekil tayin edilmemiş, bunun sürekli yapılabileceğine işaret edilmiştir. Kur'an-ı Kerim, Allah’ı az hatıra getirmeyi, münafıkların bir vasfı olarak takdim eder:

“Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı pek az hatıra getirirler.”²⁹⁴

Allah’a karşı sevginin ve bağlılığın bir nişanesi olarak O’nu anmak kulluk bilincini sürekli hatırda tutacağı için insanı kötü hal ve davranışlardan arındırır. Allah’ı anmayı dahi hatırına getirmeyen kimse ise gaflet bataklıklarından çırpınmaya devam eder, şeytana yoldaş olur. Farkında olmadan ahiret saadetini yitirerek hüsrana uğrar. Yüce Allah kullarının bu duruma düşmemesi için şöyle bir uyarıda bulunur:

“Kim Rahman’ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytana ona musallat ederiz. Şüphesiz şeytanların onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.”²⁹⁵

Bu kötü halin tezkiyesi için Yüce Allah Kur'an-ı Kerim’de müteaddit defalar emir sigasıyla Allah’ı anmamızı ister:

“Ey inananlar! Allah’ı çokça zikredin ve sabah-akşam tesbih edin”²⁹⁶

“Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, hafif sesle sabah-akşam an, gafillerden olma.”²⁹⁷

“Allah’ı çok anın ki, kurtuluşa eresiniz.”²⁹⁸

“Unuttuğun zaman Rabbini an.”²⁹⁹

“Sabah-akşam Rabbinin adını an.”³⁰⁰

²⁹³ Âl-i İmran 3/190.

²⁹⁴ Nisa 4/142.

²⁹⁵ Zuhuf 43/36-37.

²⁹⁶ Ahzab 33/41-42.

²⁹⁷ A’raf 7/205.

²⁹⁸ Cuma 62/10.

²⁹⁹ Kehf 18/24.

“Rabbinin adını an ve bütün kalbinle O’na yönel.”³⁰¹

Yüce Allah’ı esma-i hüsnası ile anmak O’nun şanını yücelterek tesbihatta bulunmak, hamd u sena ve şükürle kurulan bu sürekli ilgi insanı, Yüce Allah’a yaklaştırmaya, O’nu sevip saymaya ve O’nun rızasını kazanmaya sevk etmekte³⁰² bu suretle de insanın ahlakının tezkiye olmasına vesile olmaktadır.

³⁰⁰ İnsan 76/25.

³⁰¹ Müzzemmil, 73/8.

³⁰² Bkz. Saka, Şevki, age. 175.

II. MALDA TEZKİYE

1. MEŞRÛLUK (HELAL-HARAM)

İslâm dinî getirdiği esaslar açısından insanların yaratılış gayesi ve fitratlarına en uygun olan sisteme sahiptir. İnsanların temiz ve onurlu yaşama sahip olmalarını ister ve bunun nasıl olacağını da Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyetlerde belirtir.

Bu alemde yaratılan ve gördüğümüz her varlığın bir görevi ve işlevi olduğunu, en önemli görevinin de en şerefli varlık olarak yaratılan insana hizmet olduğunu Kur'ân-ı Kerîm şu âyet-i kerimelerle bize bildirmektedir:

“Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik, yine onları, yarattıklarımızın bir çoğundan cidden üstün kıldık”.³⁰³

“Görmedin mi, Allah, yerdeki eşyayı ve emri uyarınca denizde yüzen gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de kendi izni olmadıkça yeryüzüne düşmekten korur. Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir”.³⁰⁴

Yüce Yaratıcı, sayısız nimetleri yaratıp, insanoğlunun emrine vererek insanın yeryüzündeki misyonu gereği bütün bunlardan faydalanmasını ve kulluk görevini yerine getirmesini ister. Bu nimetlerin kullanımında da bir sistem ve sınırlama getirir. Tabir yerinde ise adeta insana bir yeryüzü nimetleri kullanım kılavuzu vererek bu ölçülerle temiz kazanç yollarını öğretir. Meşrûluk ilkesini koyarak kazancın temiz yollarla kazanılmasını ister. Malların bir takım gayr-i meşrû yollarla ele geçirilmesinin yanlış bir davranış olduğunu şöyle vurgular:

“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir”.³⁰⁵

“Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe atacağız; bu ise Allah'a çok kolaydır”.³⁰⁶

³⁰³ İsra 17/70.

³⁰⁴ Hac 22/65.

³⁰⁵ Nisa 4/29.

³⁰⁶ Nisa 4/30.

Bu ilahi hitapta malların batıl yollarla, haksızlıkla³⁰⁷ yenmesi yasaklanmış, karşılıklı rızanın bulunması istenmiştir. Kur'ân'ın üslubu gereği karşılıklı rızanın nasıl sağlanacağı muallakta bırakılmayıp ticaret yoluyla olacağı açıklanmıştır. Çünkü ticarete karşılıklı anlaşma ve gönül rızası vardır. Bu nedenle Allah, alışverişi helal kılmıştır.³⁰⁸

Karşılıklı rızaya dayanan mal-para, emek-ücret vb. mübadele çeşitleri, hem fertler, hem de onların teşkil ettiği toplum için faydalıdır. Bu sebeple de meşrûdur. Rızasız ve haksız kazançlar ise geçici refah ve menfaatler sağlamakla beraber arkasından isyanlar, ihtilaller ve felaketler getirir. Âyet “başkasının malını” demek yerine “mallarınızı” demek suretiyle “milli servet” mefhumuna ışık tutmaktadır. Mali haksızlıkların getirdiği felaketlerden birisi ve belki en önemlisi katildir; haksızlıkla ve haram yollardan servet yapmak, fert ve cemiyet olarak adım adım ölüme gitmek demektir. Çünkü, ferdî intikam duygusu, ferdî ölümlere yol açarken, sosyal sınıflar arası intikam duygusu da sosyal patlamalara ve ihtilallere sebep olmaktadır.³⁰⁹

Her dinin ve her ideolojinin kendine göre meşrû veya gayr-i meşrû saydığı hususiyetler vardır. Hangi din veya ideoloji olursa olsun meşrû saydığı hususiyetlerin ahlaki, gayr-i meşrû saydığı hususiyetlerin de gayr-i ahlaki olduğunu ispat etmek için olağanüstü çaba sarfetmiştir. Çünkü kendini kabul ettirmesi ve varlığını sürdürmesi için bütün kurallarına ve kurumlarına gerek fert, gerek toplum bilincinde ahlaken haklılık kazanması şarttır. Bu husus, o dinin veya ideolojinin kişi ve toplumla doğrudan ilgili ticari ve iktisadi ilkelerinde daha da önem kazanır. Bu yüzden başta kapitalizm olmak üzere - ilahi kökenli olsun, beşeri kökenli olsun-bütün iktisadi sistemler meşrûluklarını ve ahlakiliklerini ispatla işe başlamışlar, yollarına aynı usûlle devam etmişlerdir.³¹⁰

³⁰⁷ Kurtubi, V, 150.

³⁰⁸ Bakara 2/275.

³⁰⁹ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, T.D.V İslâm Ans. Hediyesi, Nisa 4/30'un açıklaması.

³¹⁰ Wisman, John D., Meşrûlaştırma, Eleştirel İdeoloji ve İktisat, çev: Mustafa Özel (“İktisat Risaleleri” içinde 191-222 sayfalar) İst. 1994, 191; Weiss Kopf, Watter A. İktisatta İnsan İmgesi, çev. Mustafa Özel (“İktisat Risaleleri” içinde 105-122 sayfalar) İst. 1994, 105; Myrdali Gunnar, Modern İktisadın İdeolojik Arkaplanı, çev. Mustafa Özel (“İktisat Risaleleri” içine 123-160 sayfalar) İst. 1994, 123.

İnsan, bir malı bilinen meşrû yollarla kazanırsa bu, dinen kabul edilen ve helal kelimesi ya da mübah kelimesiyle ifade edilen doğru bir hareket olur. Dolayısıyla temiz bir kazanç elde edilmiş olur.

İslâm dinî gayr-i meşrû çalışma, gayret, kazanç ve gelirleri haram olarak kabul eder ve inanan insanları bu gayr-i meşrû kazanç ve çalışmalardan sakındırır.

2. KAZANÇ

A. Tanımı

İnsanların çalışıp, gayret etme yoluyla elde ettikleri her türlü mal ve menfaat için kullanılır. Arapça'daki “كسب”, “اكتساب”, “سعى” ve “عمل” kelimeleriyle ayrı ayrı ifade edilebilmektedir.³¹¹

İnsanlar dünya hayatını idame ederken farklı zaman ve şekillerde değişik kazanımlar, haklar elde etmektedir. Her insanın çalışıp elde ettiği şeylerde belli bir payı bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm de bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Erkekler için de çalışıp elde ettiklerinden bir pay vardır, kadınlar için de çalışıp elde ettiklerinden bir pay vardır.”³¹²

B. Meşrû Kazanç Yolları

İnsan yeryüzünde çalışır, çabalar ve bu çabasının semeresini az veya çok mutlaka görür. çalışmadan veya gayret etmeden insanın bazı menfaatler elde etmesine imkan yoktur. Bu olsa bile gayr-i meşrû yollarla elde edildiği için İslâm dinince tasvip edilmez. Kur'ân-ı Kerîm erkek, kadın herkes için çalışıp elde ettiklerinden bir payı, nasibi olduğunu söylemekle birlikte, insan için ancak çalıştığı şeylerin verileceğini, çalışmayanın bir iddiasının bulunamayacağını da şu âyet-i kerime ile vurgular:

“İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur”³¹³.

İslâm hukuk sisteminde ve onun temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde meşrû olarak mülk edinme yolları gösterilmiştir.

Meşrû kazanç yollarını şöylece özetleyebiliriz:

³¹¹ İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, I, 716; XI, 474-475.

³¹² Nisa 4/32.

1. Şahsi emek ve gayretle kazanma,

1. Emek unsuru bulunmaksızın, hukuki yoldan mal veya menfaatin elde edilmesi,

1. Mübadele yoluyla kazanma,³¹⁴

1. Şahsi emek ve gayretle kazanma,

Şahsi emek ve gayretle kazanma yolları içerisinde ziraat, ticaret, sanat vb. konularda ücretli çalışma, av ve odun gibi her türlü mübahın elde edilmesi sayılabilir. Bu yollar, buyû', icare, müdarebe, şirket, muzaraa, musakât, sayd gibi başlıklarla fıkıh kitaplarına konu olmuştur.³¹⁵

Her insan gerek doğuştan sahip olduğu kabiliyetler ve özellikler, gerekse aile ve sosyal çevrenin etkisiyle kazandığı sosyalite ve etkinlikler sebebiyle hayatın çok farklı alanlarında çalışıp kazanmak zorunda kalır. Bazısı ziraat alanında başarılı olurken, bazıları ticaret alanında, bir kısmı da sanat vb. alanlarda çalışıp başarılı olurlar. Bütün bu çalışma ve gayretler bir taraftan insanların maddi ve manevi yönden tatmin olmalarını sağlarken, diğer taraftan yaşadıkları toplumun ilerlemesine, gelişmesine ve işlerin yürümesine katkıda bulunmuş olur.

Her insana başkasının elinin emeğini yemektense, kendi çalışma ve gayretleri sonucu kazandıkları yemek daha tatlı gelir. Bu konuda Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifleri ışık tutar:

“Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yemiş olmaz”.³¹⁶

Şahsi emeği ile çalışıp kazanan insanlar kendilerine faydalı olduğu gibi içinde yaşadıkları çevreye de yük olmayarak faydalı olurlar. Çalışkan ve üretken insanları ruhen de geliştirdiği görülür.

³¹³ Necm 53/39.

³¹⁴ Demir, Fahri, İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı, Emel Matbaası, Ankara 1988, 181.

³¹⁵ el-Kureşi, Yahya b. Adem, Kitabu'l-Harac, Dâru'l-Ma'rife Beyrut (t.y), 112; es-Serahsi, Şemsuddin, Kitabu'l-Mebcut, Beyrut (t.y), XV, 74; İbn Abidin, Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar, trc. Ahmed Davudoğlu, Şamil Yay. 1982, III, 372.

³¹⁶ Buhâri, Buyû' 15.

2. *Emek unsuru bulunmaksızın, hukuki yollardan mal veya menfaatin elde edilmesi:*

Bu da ya nafaka ve miras yoluyla bir menfaatin elde edilmesiyle olur, yahut beytu'l-maldan alınan zekâtla sahip olması yoluyla, ya da bunların dışında çeşitli meşrû mükafatlar olabilir.³¹⁷

Bir kişi varisi olduğu kişi ya da kişilerin vefatı üzerine miras alabilir. Bu, onun emek harçayarak değil, hukuken hak ettiği bir menfeattir. Yüce Yaratıcı, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı surelerinde bu konuyu ayrıntılı bir şekilde açıklar:

“Ana-babanın ve akrabanın (geriye) bıraktıklarından erkeklere pay vardır; ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan (hem erkeğe hem kadına) bir hisse ayrılmıştır”.³¹⁸

“İmkânı geniş olan, genişliğine göre nafaka versin. Rızıkı kısılmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiğinden versin. Allah bir kişiye ne vermişse ancak onu yükler (kimseye gücünün üstünde bir teklifte bulunmaz), Allah bir güçlükten sonra (er geç) bir kolaylık yaratacaktır”.³¹⁹

Durumu iyi olmayan fakir insanlar, devletin kendilerine tahsis ettiği zekât ve halkın verdiği sadakalarla da bir menfaat elde etmiş olurlar.

Sadaka prensip olarak fakirlerin hakkıdır. Fitre ve zekât ise netice itibariyle sırf fakirlerin hakkıdır.³²⁰

Bazı insanların zekât ve sadaka alması yoluyla mal veya bir menfaat sahibi olması Kur'ân-ı Kerîm'de bazı âyetlerde açıkça ifade edilmektedir.

“Allah'ın size verdiği mallardan onlara da veriniz”.³²¹

“Onların mallarında sâil ve mahrum için belirli bir hak vardır”.³²²

³¹⁷ Demir, Fahri, age. 182.

³¹⁸ Nisa 4/7.

³¹⁹ Talak 65/7.

³²⁰ Demir, Fahri age. 184.

³²¹ Nur 24/33.

³²² Zariyat 51/19.

Bunların dışında insanlar hibe ve vasiyet, mükafat, ganimet, diyet, mehir, lügata gibi yollarla da geçici veya sürekli olmak şartıyla mal veya menfaat elde etme imkanına sahiptirler.³²³

3. Mübadele yoluyla kazanma:

İnsanlar sahip oldukları mal, mülk ve menfaatleri meşrû yollarla başka insanlara o mal ve menfaatleri satabilir ya da mübadelede bulunabilir.

Çalışan bir işçi emeğini ürettiği ürünün karşılığında veya bir doktor emeğinin ürünü (tedavi) karşılığında kazandıkları malı, elinde mal olarak elbise bulundura bir kimseye vererek, ihtiyaçları olan elbiseyi almaktadırlar. Mübadele sayesinde işçi ve doktor elbise sahibi olurken, elbiseci de para sahibi olacaktır.³²⁴

C. Gayr-i Meşrû Kazanç Yolları

Bazı kazanç yolları ile insanın eline mal geçmiş olsa dahi mülkiyet hakkını kazanmış olamaz. Dolayısıyla kazancın temiz olabilmesi için bunlara dikkat edilmesi gerekir. Kazancı kirlüten bu yolları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. Gasp

Başkasının sahip olduğu herhangi mal veya menfaate el koyma, alıkoyma, zorla alma anlamalarına gelmektedir.³²⁵

İslâm, canlarına gelecek zararları önlemek için kurallar ve müeyyideler koyduğu gibi mala gelecek her türlü tecavüzü de haram kılmıştır. Kur'ân-ı Kerim bu konuda şu önemli hatırlatmayı yapar:

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl (haksız) bahanelerle yemeyin”.³²⁶

Bazı hadis-i şeriflerde de Hz. Peygamber malların aynen kan ve can gibi korunulduğunu belirterek bu konuda müslümanların takınması gereken tavrı açıkça belirtmiştir.

³²³ Demir, Fahri age. 184-185.

³²⁴ Demir, Fahri age. 193.

³²⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, 1976 (b.y), VII, 327.

³²⁶ Nisa 4/29.

“Müslüman kişinin malı ancak kendi gönül hoşnutluğu ile helal olur, başka türlü helal olmaz”.³²⁷

“Müslümana hakaret etmek (sabb) fisk; onunla döğüşmek (kıtal) küfürdür. Müslümanın malı tıpkı kanı gibi haramdır”.³²⁸

Hz. Peygamber veda hutbesinde de bu konuya değinmiştir:

“Dikkat ediniz, kanlarınız, ırzlarınız ve mallarınız (birbirinize) haramdır. Tıpkı şu bulunduğum yerin, içinde bulunduğum şu ayın, için de bulunduğum şu günün haram olması gibi”.³²⁹

İnsanın rızası dışında gasb edilen malların yanı sıra bir de bakımı üstlenilmiş olan yetimlerin mallarının da talan edilmesi yasaklanmıştır.

“Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar. Zaten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir”.³³⁰

“Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değışmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmiş gibi) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahdır”.³³¹

Diğer yollardan malı gasb edilmiş kimse hakkını aramak için çaba sarfedebilir. Fakat bilhassa yaşı da müsait değilse yetim, malının gasb edildiğini fark edemez bile. Bu sebeple yetimi himayesinde bulunduran kimsenin bu hususta çok titiz davranması gerekir.

Gasb yoluyla malını kirletmiş, haram mal katmış olan kimse de malını temizlemek için gasb ettiği malı sahibine iade etmelidir. Bu hususta Hz. Peygamber şöyle buyurur:

“Başkasının malını alan el o malı sahibine geri verinceye kadar sorumludur”.³³²

³²⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 72.

³²⁸ es-Serahsi, age. XI, 49.

³²⁹ İbn Mace, İkame 78.

³³⁰ Nisa 4/10.

³³¹ Nisa 4/2.

³³² Tirmizi, Buyû' 39; İbn Mace, Sadakât 5; Ahmed b. Hanbel V, 812; es-Serahsi, el-Mebcut, XI, 49.

2. Hırsızlık

Gayr-i meşrû kazanç yollarından biri de hırsızlıktır. Hırsızlık bir insanın veya grubun kendilerine ait olmayan mal, eşya veya bir menfaati çalmaları, alıkoymaları demektir ki, bu büyük ve küçük hırsızlık olmak üzere iki kısma ayrılır.³³³

Büyük hırsızlık, soygun demektir. Yol kesen eşkiyanın yaptığı soyguna büyük hırsızlık denir. Küçük hırsızlık adi hırsızlık demektir.

Hırsızlık yoluyla elde edilen mal, hırsız için bir mal gibi elinde bulunsa da onun mülkiyetine geçmez ve asla meşrû bir kazanç yolu sayılmaz. Çünkü hırsızlık yoluyla elde edilen mallar veya menfaatler, başkalarının hakkı olan ve rızaları olmadan alınan mallardır.

Yüce Yaratıcı, hırsızlık yapmayı açıkça yasaklarken, diğer taraftan da toplum içinde onları bu fiile sevkeden amilleri iyi tespit etmekte ve kişilerin hırsızlık yapmasına mahal bırakmayacak sosyal ve ekonomik tedbirler getirmektedir.

Öncelikle sosyal bir varlık olan insan aile çevresinde yaşar. Aile fertlerinin de birbirine karşı nafaka mükellefiyeti vardır. Aile muhiti ve aralarında bulunduğu komşular ihtiyaç sahibinin ihtiyacını karşılamakla sorumludurlar.³³⁴

Diğer bir husus da mahiyet itibariyle hırsızlık hem zor hem de riskli bir iştir. Bu zorluğa ve riske kendisini atabilen bir kimse pek tabii olarak sıradan bir iş yaparak helalinden bir iş yapmağa güç yetirebilir. Bu itibarla toplum ve devlet tarafından mâdûriyeti giderilmiş olan bir kişinin yapmış olduğu hırsızlık tamahkarlık ve davranış bozukluğundan başka bir şey değildir.

Aynı zamandan hırsız, hak etmediği bir malı kendi malı arasına katmakla karşısındaki insanı da madur duruma düşürmüş ve sosyal dengeyi de bozmuş olur.

Bütün bunlara rağmen Kur'ân'ın yasakladığı bu fiili kazanç yolu olarak seçen kişilere verilecek dünyevi cezalar da Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde açıklanmıştır:

“Allah’a ve Resûlüne harp ilan edercesine hareket ederek (yol kesip milletin canına saldırarak) yeryüzünde fesat çıkaran kimselerin cezası (işledikleri fiillerin

³³³ Demir, Fahri age. 228.

³³⁴ İbn Kudame, Mufakkuddin, Abdullah b. Ahmed, el-Muğni, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, (t.y), IX, 420.

derecesine göre) ya öldürülmeleri, ya asılarak idam edilmeleri, ya el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi yahut hapistir. Bu ceza onları bu dünyada rezil ve rüsva edecek bir cezadır”.³³⁵

“Gerek hırsız erkek, gerek hırsız kadının ellerini kesiniz. Yaptıklarının cezası olmak üzere. Bu ceza Allah tarafından hırsızlığı önlemek için takdir edilmiş cezadır”.³³⁶

3. Zimmet (Gulûl)

Farklı bir hırsızlık şekli de zimmete para, mal ya da bir menfaati geçirmektir. Bu hırsızlık çeşidi aynı zamanda Kur’ân’dan uzaklaşmış, özüne yabancılaşmış olan günümüz insanın çokça uyguladığı bir yöntemdir. Tezkiyeyi amaçlayan Kur’ân, insanın maddesiyle, manasıyla, çevresiyle, kazancıyla, niyetiyle, her şeyiyle temiz olmasını ister. Kendisine emanet edilen kamu mal ve menfaatlerini korumasını, kollamasını ister.

Elmalılı Hamdi Yazır, gulûl hakkında şöyle der:

“Gulûl, ganimet mallarında gizli bir şey aşırarak, emanete hıyanet etmektir ki, umumi olarak devlet malını kötüye kullanmak bu gruba girer”.³³⁷

Yüce Allah bu hususu şöyle açıklar:

“Kim emanete (devlet malına) hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir”.³³⁸

4. Kumar

Kolay kazanma ve mal hırsının bir sonucu olan kumar ile alınan mal, tarafların rızası ile de olsa yine de meşrû bir kazanç yolu değildir. Kumarda her ne kadar taraflar birbirine para veya mal ödeme hususunda anlaşmış gibi gözükseler bile haddi zatında kimse böyle bir duruma razı olmaz. Ayrıca kumar, psikolojik rahatsızlık ve alışkanlık oluşturmak suretiyle ailelerin dağılmasına, yuvaların yıkılmasına sebep olabilir.

³³⁵ Maide 5/33.

³³⁶ Maide 5/38.

³³⁷ Elmalılı, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1218.

³³⁸ Âl-i İmran 3/165.

Kumarın iyi, güzel bir davranış olmadığı herkes tarafından kabul edilmekle birlikte yine de bu işlerle uğraşıp kısmi kazanç elde edenler de az değildir. Kur'ân-ı Kerîm, kumarı yasaklamış ve kumar yoluyla elde edilen kazancın meşrû ve temiz bir kazanç olmadığını bildirmiştir.

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları, bunlar şeytan işi murdar şeylerdir. Bunlardan sakınınız ki, felah bulasınız. Şeytan içki ve kumarla aranıza düşmanlık, kin ve öfke sokmak; sizi Allah'ı anmaktan özellikle namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?”³³⁹

5. Faiz

Faiz, belirli bir süre için ödünç olarak verilen nakit sermaye karşılığında aylık veya yıllık kazanç sağlamaktır.

Bu muamele İslâm dininde hoş karşılanmamış ve haram kılınmıştır. Faiz yoluyla elde edilen mal ve menfaatler helal kabul edilmemiş ve temiz bir kazanç olarak görülmemiştir. Çünkü faiz sisteminde işletme kar etmese ve zarar etse de yine faiz öder. Çok kar ettiğinde de aynı miktar faizi öder. Halbuki diğer ticaret usullerinde kişiler kar ve zarara ortak olarak çalışır ve elde edilen kazanç da aynı oranda paylaşılır.³⁴⁰

Kur'ân, faizi ve faizli çalışma ve akitleri haram kazanç olarak nitelendirirken helal olan alışverişe teşvik etmektedir.

“Allah, alışverişi helal, faizi haram kıldı”.³⁴¹

3. TEZKİYE-ZEKÂT İLİŞKİSİ

Malın Allah rızası için ihtiyaç sahiplerine dağıtılması Kur'ân'da infâk, zekât ve sadaka gibi terimlerle ifade edilmektedir. Yapılan iş mahiyet itibariyle aynıdır. Hepsinde de malın bir kısmının verilme durumu vardır. Fakat hüküm itibariyle bazen aynı şey kast olunurken bazen de biraz farklılık arzeder. Şimdi bunları sıra ile inceleyelim.

³³⁹ Maide 5/90-91.

³⁴⁰ Demir, Fahri, age. 236-237.

³⁴¹ Bakara 2/275.

A. İnfâk

İnsanın sahip olduğu mal, servet ya da bir menfaati başkalarına sarfetmesi, karşılıksız olarak vermesi demektir.³⁴²

İnsanların toplum içinde birbirlerine daha sıkı bağlanması, fakir-zengin arasındaki dengenin olumlu yönde tesis edilmesi açısından önemli olan infâk olayı, Allah'ın insana verdiği her türlü nimeti, rızkı başkalarıyla da az da olsa paylaşımı anlamına gelir ki, bu Kur'ân-ı Kerîm'de övülen ve istenilen bir davranış olarak zikredilmektedir.

“Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfü geniştir, O, her şeyi bilir”.³⁴³

“Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah katında has mükafatları vardır. Onlar için korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir”.³⁴⁴

B. Zekât

İslâm'ın beş esasından biri olan zekât, sözlükte; artma, büyüme ve artma anlamlarına gelmektedir. Hukuki bir kavram olarak ise, malı nisap miktarına ulaşmış zengin müslümanlardan, devlet tarafından alınıp Kur'ân'da belirtilen yerlere harcanan bir farîzadır.³⁴⁵

Zekâtın farz kılındığı Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça bildirilmiş ve namaz emrinin ardından genelde zekât kelimesi zikredilmiştir.³⁴⁶

Zekât kelimesi, hem Kur'ân'da hem de hadis-i şeriflerde sadaka kelimesiyle de ifade edilmiştir.³⁴⁷

³⁴² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, X, 358.

³⁴³ Bakara 2/261.

³⁴⁴ Bakara 2/262.

³⁴⁵ Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim, *Kitabu'l-Haraç, Dâru'l-Ma'rife*, Beyrut (t.y.), 76.

³⁴⁶ Bakara 2/43,110,271; Mücadele 58/13; Tevbe 9/58,60,103.

³⁴⁷ Bakara 2/271,280; Tevbe 9/60,103; Müslim, I, 673; Ebû Davud,II, 208; Askalani, İbn Hacer Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, Mektebetu's-Selefiyye, Kahire, III, 354.

C. Sadaka

Sadaka kelimesi yardım, karşılıksız verilen mal, para, aynı maddeler olarak bilinmektedir. Yalnız gerek Kur'ân-ı Kerîm'de ve gerekse hadis-i şeriflerde daha geniş bir anlamda kullanılmaktadır.

Sadaka kelimesi yukarıdaki anlamlarından ayrı olarak zekât kelimesinin yerine de kullanılmıştır.

“Eğer sadakaları (zekât ve benzeri hayırları) açıktan verirseniz ne âlâ! Eğer onu fakire gizlice verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da bu sebeple sizin günahlarınızı örter. Allah yapmakta olduklarınızı bilir”³⁴⁸

“Eğer (borçlu) darlık içinde ise eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır”³⁴⁹

“Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihat edenlere, yolcuya mahsustur. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir”³⁵⁰

Maverdi sadakayı tanımlarken; “sadaka, zekâttır, zekât da sadakadır”³⁵¹ diyerek sadaka kelimesinin zekâtla eş anlamlı olarak kullanıldığını vurgulamıştır.

Günlük hayatta kullandığımız sadaka kelimesinin yardım, iyilik anlamıyla kullanıldığı bazı âyet-i kerimeleri verirse bu anlam daha da pekişmiş olur.

“Onlar gösteriş (için ibadet) yaparlar. En ufak bir yardımı esirgerler”³⁵²

“Sabreden, dürüst olan, huzurda boyun büken, hayra harcayan ve seher vaktinde Allah'tan bağış dileyenler (içindir)”³⁵³

“O ki, malımı (Hak rızası için) vererek arınır”³⁵⁴

³⁴⁸ Bakara 2/271.

³⁴⁹ Bakara 2/280.

³⁵⁰ Tevbe 9/60. Bkz. Tevbe 9/103; Müslim, I, 673; Ebû Davud II, 208; Askalani, III, 354.

³⁵¹ Maverdi, el-Ahkamu's-Sultaniyye, 202.

³⁵² Mâûn 107/6,7.

³⁵³ Âl-i İmran 3/17.

³⁵⁴ Leyl 92/18.

Müslüman bir ülkede yaşayan akıllı, bülüğ çağına ermiş, hür olan her müslümanın zengin ise zekât vermesi farzdır.³⁵⁵

Kur'an-ı Kerim'de gerek zekâtın toplanması gerekse harcanacağı yerler hakkında bilgi verilmiştir.³⁵⁶

Zekâtı verilecek malda bulunması gereken şartlar da konu ile ilgili kitaplarda³⁵⁷ detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Fakat bizim konumuz zekâtın, arınma ile ilgili yönü olması sebebiyle bu konuya girmeyeceğiz.

4.ZEKÂTIN FONKSİYONLARI

A. Zekât, Allah sevgisinin bir göstergesidir.

İslâm'a girişin ilk basamağı kelime-i şهادettir. Kelime-i şهادet getiren kimse, Allah'tan başka ibadet edilmeğe layık kimse olmadığına, kendisini yaratan, yaşatan, rızık veren, Kadir-i Mutlak'ın yalnızca Yüce Allah olduğunu, hiçbir şeyin O'na denk olamayacağını ve hiçbir şeyin sevgisinin Allah sevgisinden yüce olamayacağını kabul etmiş olur. Bu itibarla dünya hayatının geçiciliğine, bir imtihandan ibaret olduğuna inanır. Allahu Teâlâ da kulunu imtihan için malını Allah yolunda harcamasını emreder. Zira para, mal vb. servetler insanın dünya hayatında rahat yaşaması ve diğer insanlar üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılmasını sağlaması sebebiyle tabii olarak insanın gönlünde yer eder. Mal sevgisi insanı dünyaya bağlar, asıl gayeden uzaklaştırarak geçici olan dünya zevklerine ve bunları elde edebilme hırsına yöneltir.

İnsanın zaaf noktalarını en iyi bilen Yüce Allah, insanı davasına sadık olup olmadığını ölçmek amacıyla mallarını infâk ile imtihana tabi tutmuştur. Malını infâk ederek kişi tevhide dilden icraata geçirmiş olur. Ondaki tevhit inancı infâkta bulunduğu oranda samimiyetini gösteren bir ölçü haline gelmiş olur.

Nitekim Yüce Allah:

“Allah, müminlerden mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır”³⁵⁸ buyurmuştur.

³⁵⁵ Muhammed Emin, Haşiyetu Reddi'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar, II, 258-259.

³⁵⁶ Tevbe 9/60.

³⁵⁷ Bkz. Kardavi, Yusuf, Fıkhu'z-Zekât, Ma'rifet Yay. İst. 1982, I, 126.

³⁵⁸ Tevbe 9/111.

Dünya malına tamah ederek Allah'ı anmayı unutanlara da Yüce Allah şöyle bir tenbihte bulunur:

“Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır”.³⁵⁹

Malını Allah yolunda sarfetme hususunda insanları üç kategoride incelememiz mümkündür.

Birinci kısımda malını ve canını Allah rızası yolunda seve seve verenlerdir ki, örnek olarak Hz. Ebû Bekr'in malının tamamını vermesini gösterebiliriz.

İkinci kısımda ise, yalnız zekât vermekle iktifa etmeyip hayır işlerini de gözeten, yakınlarına, akrabalarına, çevresinde bulunan ihtiyaç sahiplerinin maduriyetlerini gidermek amacıyla Allah rızası için infâkta bulunan kimseleri sayabiliriz. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurur:

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar”.³⁶⁰

“Herhangi birinize ölüm gelip de: Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen sadaka verip iyilerden olsam! demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan infâk edin”.³⁶¹

“Onlar, gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar”³⁶².

Üçüncü kısımda da yalnızca farz olan miktarda zekât veren ondan ne eksik ne fazla bir şey ödemeyen kimseleri sayabiliriz. Tabi bu kimseler farz olan kısmı ödedikleri için vebalden kurtulmuş, malını temizlemiş olurlar. Ancak bununla yetinmeyip biraz daha cömertçe davranmak gerekir. Zira birçok fakih malda zekâttan başka borçlar olduğu kanaatine varmışlardır.³⁶³

³⁵⁹ Mûnâfıkûn 63/9.

³⁶⁰ Bakara 2/117.

³⁶¹ Mûnâfıkûn 63/10.

³⁶² Bakara 2/3.

³⁶³ Bkz. el-Gazâli, Ebu Hamid Ahmed b. Muhammed, İhyâu Ulumiddin, I, 592.

B. Zekât, insanı cimrilikten arındırır.

İnsanın sahip olabileceği kötü huylardan biri de cimriliktir. Cimriliğin aslı dünya malına aşırı bağlanıp onun elden çıkmaması için olağanüstü bir çabadır.

Mal sevgisi ve mal biriktirme hırsı insanı heva, kin, kibir, haset, riya, nifak, övünme ve övülmekten hoşlanma gibi kötü huylara sürükler.³⁶⁴ İnsanın dünya ile olan alakasını kuvvetlendirir. Bu hususta Yüce Allah:

“Ey iman edenler! Sizin ne mallarınız, ne evlatlarınız Allah’ın zikrinden alıkoymasın”.³⁶⁵

“Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir”.³⁶⁶

“Allah’ın, kendilerine lütfundan verdiği nimetlere karşı cimrilik yapanlar, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Bilakis, bu onlar için bir şerdir. Cimrilik yaptıkları şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah’a aittir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır”.³⁶⁷

“İşte sizler, Allah yolunda mallarınızı harcamaya davet ediliyorsunuz. Ama içinizden kimisi cimrilik ediyor. Kim cimrilik ederse, kendine cimrilik etmiş olur.”³⁶⁸

“Cimrilikten korunmak, malını yerinde infâk etmeyi âdet edinmekle mümkündür. Bir şeyden sevgiyi kesmek, kendini ondan ayırmakla mümkündür. Bu manada zekât, temizlik demektir. Sahibini, tehlikeli olan cimrilik pisliğinden temizler. Yaptığı temizlik de infâkı ve Allah uğrunda bu infâkıdan dolayı duyduğu sevinci nisbetindedir.”³⁶⁹

C. Zekât, verilen nimetler için bir şükür göstergesidir.

Maddi imkanı bulunan bir insan Allah’ın kendisine bahşetmiş olduğu bu nimetten darda kalan muhtaç kimselere belli bir miktarının vermekle hem muhtaç kimselerin ihtiyacını gidermiş hem de kendisine bahşedilen nimetin şükürünü ifa etmiş olur. Tabi bu zekâtı verirken de karşısındakini incitmeden, ezmeden ve başa

³⁶⁴ Çamdibi, Mahmut, Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali, 224.

³⁶⁵ Münâfikûn 63/9.

³⁶⁶ Haşr 59/9.

³⁶⁷ Âl-i İmran 3/180.

³⁶⁸ Muhammed 47/38.

³⁶⁹ el-Gazali, İhyau Ulûmiddin, I, 593.

kakmadan vermeli. Çünkü ihtiyaç sahibinin zekâta ihtiyacından daha fazla kendisinin malından dolayı şükretmeye ihtiyacı vardır. Malın şükürü ise zekât ve sadaka ile olur.

D. Zekât, malı artırır.

İnsan karakterinde acelecilik vardır.³⁷⁰ Yaptığı bir işin karşılığını anında görmek ister. Bu sebeple verilen zekâtı da ilk bakışta parayı eksiltmekten başka bir şey olmadığını sanır. Halbuki Allah'ın rızasını umarak verdiği zekâtla ihtiyaç sahiplerinin hoşnutluğunu kazanarak dualarını alır. Allah u Teâlâ da o kimsenin malına bir bereket verir.

Diğer taraftan fakire verilen zekât ve sadakalar piyasanın canlanmasına sebep olur, sonuçta harcanan bu paralar çoğunluğu esnaf ve tüccar olan zekât veren kimselere tekrar dönmüş olur. Nitekim Yüce Allah:

“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte o zekâtı veren kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat artıranlardır”³⁷¹

“Allah faizi tüketir, sadakaları ise bereketlendirir”³⁷²

E. Zekât, malı temizler.

Allah rızası gözetilerek verilen zekât malın temizlenmesine sebep olur. Zira Allah u Teâlâ zengin malında fakir için de bir hak vermiştir.³⁷³ Zengin bu payı fakire vermediği takdirde başkasının malının gasb etmiş olur. Bu payı dağıtmakla da malını arıtmış olur.

Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, zekâtla temizlenen mal, helal yollardan kazanılmış olan maldır. Yoksa gasbdan, hırsızlıktan vs. elde edilmiş mallar zekâtla temizlenemez. Onların temizliği ancak sahiplerine iade etmekle olur. Zira “Allah temizdir, ancak temizi kabul eder”³⁷⁴

³⁷⁰ İsrâ 17/11.

³⁷¹ Rûm 30/39.

³⁷² Bakara 2/276.

³⁷³ Zekâtın verileceği sekiz sınıf insan Kur'an-ı Kerim'de sayılmış ayrıca zekât verilecek malda bulunması gereken şartlar da konu ile kitaplarda genişçe açıklanmıştır. Bkz. Kardavi, Yusuf, Fıkhü'z-Zekât, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1981, I, 126.

³⁷⁴ Müslim, Zekât 64.

F. Zekât, temiz toplum için de gereklidir.

Zekât, toplum açısından da çok büyük önem arz eder. Fakir ile zengin arasında oluşmuş olan husumeti ortadan kaldırır. Bir kaynaşma, ülfet ve muhabbet oluşturur. Fakirin gözünün zengin malında olmasını önler. Böylece de hırsızlık gibi sosyal yaraların önüne geçilerek temiz bir toplum meydana getirilmiş olur. İnsanların gönlünde kanaat ve huzur tesis edilmiş olur.

III. NESİLDE TEZKİYE

1. KUR'AN, NESLİN DEVAMINDA NİKAHA ÖNEM VERİR.

Nesil, Arapça bir kelime olup yaratılış, çocuk ve zürriyet gibi anlamlara gelir.

375

Kur'an-ı Kerim'de yukarıdaki anlamları destekleyici mahiyette şu ayet-i kerimelerin yer aldığını görüyoruz.

“Sonra insanın neslini hakir bir sudan teşekkül eden bir nutfeden yaratmıştır”³⁷⁶.

“Senden ayrıldı mı, yeryüzünde fesat çıkarmaya, elçini ve nesli helak etmeye çalışır. Allah ise fesadı sevmez”³⁷⁷.

İnsanlar nesillerinin devamı için çoğalmak ve öldüklerinde kendi yerlerine isim ve akrabalarını devam ettirecek kişiler bırakmak zorundadırlar. Nesiller ancak bu şekilde peşpeşe devam edip gidebilir. Yaşayan insanların hepsi Kur'an'ın bildirdiği gibi ilk insan Hz. Adem ve eşi Havva'dan çoğalıp günümüze kadar gelebilmişlerdir. Renk, dil, kabiliyet ve dinlerin farklılığı bu gerçeği asla ortadan kaldırmadığı gibi destekler mahiyettedir. İnsanların atası sayılan ilk peygamber Hz. Adem'in yaratılışı ve insanların daha sonra çoğalışı ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şu temel bilgiyi görüyoruz.

“Yine O Allah'tır ki, sudan insan yaratmış, ona soy sop vermiştir. Rabbin her şeye kadirdir”³⁷⁸.

“Ey insanlar! Sizleri bir tek bir kişiden (Adem'den) yaratan, ondan da eşini (Havva'yı) vücuda getirerek, ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun...”³⁷⁹.

İnsan yaratılan varlıklar içinde eşref-i mahlukat olan varlıktır. Ona bu şerefi ve üstünlüğü kazandıran vasıf ise Allah'a ve onun gönderdiği mesajlara uyup hem dünya da hem de ahirette bahtiyarlığı elde etmesidir.

³⁷⁵ İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, XI, 660.

³⁷⁶ Secde 32/8.

³⁷⁷ Bakara 2/205.

³⁷⁸ Furkan 25/54.

³⁷⁹ Nisa 4/1.

Yüce Rabbinizin bütün emirlerini eksiksiz yerine getiren bir insan neslinin devamı ve çoğalma konusunda da şüphesiz Allah'ın ve Resûlünün emirlerine boyun eğecektir.

Kur'an, insanların çoğalmasında kadın ve erkeğin meşrû olarak bir araya gelmelerini istemekte ve bu birleşmenin bir akitle yani nikah akdiyle resmileştirilmesini emretmektedir.

Nesillerin devamı için gerekli görülen bu akit hem insan onuruna yakışır bir davranışı ortaya koymakta hem de toplum içinde gayr-i meşrû ilişkileri önleyip her türlü zan ve töhmeti gidermeyi hedeflemektedir.

İslâm, zürriyetin ve neslin temiz olması ve temiz kalması için her türlü gayr-i meşrû evliliği reddetmekte ve meşrû birleşmenin şartlarına uygun olarak nikah akdiyle olması gerektiğini bildirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki şu âyet-i kerimeler bize bu konuda bilgi vermektedir.

“Bir de sizden bekarları ve kölelerinizle cariyelerinizden iyi (müslüman) olanları evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah onlar lütfu kereminden zengin eder. Allah'ın ihsanı geniştir. O, her şeyi bilicidir”.³⁸⁰

“Onlar, Rabbimiz! Eşlerimiz ve çocuklarımız konusunda gözümüzü aydın kıl, bize iyi bir eş ve hayırlı evlatlar ver, derler”.³⁸¹

Meşrû yollarla evlenmeye maddi gücü olmayan fakir insanların, bu yönlerini öne sürerek gayr-i meşrû ilişkiler içine girmeleri yasaklanırken, onları böyle bir şeye sevk edecek faktörler de mümkün olduğunca ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Yüce Allah bu durumda olan kişilerle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'inde şöyle buyurmaktadır.

“Evlenmeye (servet) bulamayanlar, Allah fazlından onları zengin edinceye kadar iffetli kalmaya çalışsınlar...”.³⁸²

³⁸⁰ Nur 24/32.

³⁸¹ Furkan 25/74.

³⁸² Nur 24/33.

Hız. Peygamber, evlenmeye gücü yetenlerin evlenmeleri konusunda onları teşvik ederken durumu müsait olmayan fakir ve sahipsiz kişilere de evleninceye kadar kötü bir yola ve işe sapmamaları için oruç tutmayı tavsiye etmektedir.

“İçinizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Zira evlenmek gözleri (haramdan) daha çok korur, zinadan daha çok muhafaza eder. Gücü yetmeyen ise oruç tutsun. Çünkü orucun şehveti kıran bir özelliği vardır”³⁸³.

İslâm, insanların meşrû zeminlerde nikah akdiyle evlenmelerini isterken ve bunu zorunlu kılarken, buna gücü yetmeyen ve toplum içerisinde evlenme yaşına geldiği halde evlenecek maddi ve manevi varlığa sahip olmayan insanların sorumluluğunu önce akrabalara sonra da genel anlamda devlete yüklemektedir.

Yetim ve sahipsiz kişilerin velisi durumunda olan kişiler öncelikle onların meşrû yollardan evlendirilmesinden sorumludurlar.

Hız. Peygamber, toplumun çeşitli kurum ve kuruluşlarında görevli olarak çalıştırılan kişilerin, dürüst, muttaki, işinin ehli kişiler olmaları kadar evli olmalarına da dikkat etmiş ve çalışanlardan bekar olanların evlendirilmesini istemiştir.

“Bizim işimizde çalışan kimse hanımı yoksa evlensin, evi yoksa kendine bir ev edinsin, bineği olmayan bir binek edinsin ve kimin de hizmetçisi yoksa bir hizmetçi tutsun...”³⁸⁴

Hız. Peygamber, Kur'an-ı Kerim'den aldığı ilhamla İslâm'ın temel prensiplerini yansıtabak ve yaşayacak temiz, güçlü ve iffetli bir toplumun oluşması için ilk günden itibaren çok çalışmış ve o dönemde insan onuruyla bağdaşmayacak bazı evliliklere izim veren cahiliye Arap geleneklerini Kur'an âyetleriyle yermiştir.

Neslin temiz kalması ve devamı için meşrû akit olan nikah akdi önemli olduğu kadar, eşlerin de temiz, iffetli ve dindar olmaları gerekir.

Hız. Peygamber, kadınların dikkat edilecek asıl önemli yönlerinin dindar olmaları olduğunu söyleyerek evlenen kişilerin buna dikkat etmelerini şu hadis-i şerifiyle bize bildirmektedir.

³⁸³ İbn Mace, Nikah 5.

³⁸⁴ Ebu Ubeyd, Kitabu'l-Emvâl, 246 Hadis no.653.

“Kadın, malı, güzelliği, asaleti ve dindarlığı için nikah edilir. Sen dindar olanı seç ki, elin toprak tutsun”.³⁸⁵

Neslin devamı için evlenmenin gerekliliğinden ve öneminden bahseden Gazâli, nikahın faydalarını şöylece sıralamaktadır.

Gazâli’ye göre³⁸⁶ nikahta beş fayda vardır:

1. Evlat yetiştirmek,
1. Şehveti teskin etmek,
1. Ev idare etmek,
1. Yakınları çoğaltmak,
1. Nefis mücahedeşi yapmak.

2. ZİNA NESLİ BOZAR, TOPLUMU ÇÖKERTİR

Toplum içerisinde herkes birbirinden sorumludur. Yapılan her hareketin ve girilen her işin o toplumu ilgilendirdiği ve boş verilemeyeceği iyi bilinmelidir.

Toplumları çökerten ve nesillerin kirlenmesine sebep olan şeylerin başında zina gelir. Onurlu ve şerefli bir varlık olan insanın babası belli olmadan gayr-i meşrû bir şekilde doğup büyümesi hem kendisi için yaşamı boyunca bir utanç ve onur kırıcı bir vasıf olarak devam ederken, diğer yandan yaşadığı toplum içinde alçaltıcı bir durum ve toplumun ortak ayıbıdır. Bu tür gayr-i meşrû ilişkilerden doğan çocukların maddi-manevi sorumluluğu büyüktür.

Yüce Allah en şerefli varlık olarak yarattığı insanların temiz, şerefli ve iffetli olan anne ve babalardan dünyaya gelmeleri için onurlarına yakışır bir akit olan nikahı emretmiş ve her yönüyle zinayı yasaklamıştır.

“Zinaya da yaklaşmayın. Çünkü o, pek çirkindir ve kötü bir yoldur”.³⁸⁷

“Onlar ki, Allah’la beraber başka bir ilaha ibadet etmezler. Allah’ın haram kıldığı nefsi, haksız yere öldürmezler, zina da yapmazlar. Her kim de bunları yaparsa, ağır cezaya çarptırılır”.³⁸⁸

³⁸⁵ Buhari, Nikah 15; Ebû Dâvud, Nikah 2; Nesâi, Nikah 13.

³⁸⁶ el-Gazali, İhyâu Ulûmi’-d-Dîn, II, 67.

³⁸⁷ İsra 17/32.

Kur'an-ı Kerim'de müslümanlardan ve dikkat etmeleri gereken önemli konulardan bahsedilirken özellikle zinadan uzak durmalarından da bahsedildiğini görüyoruz. Bey'at gibi çok önemli ve hassas bir sözleşmede zina yapmamalarının belirtilmesi herhalde konunun ciddiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in kadınlardan bey'at almasıyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır.

“Ey Peygamber! Mümin kadınlar sana gelerek Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, evlatlarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek (gayr-i meşrû bir çocuk doğurup onu kocasına nispet etmemek), bir iyilik (işlemek) te sana isyan etmemek şartıyla bey'at ederlerse bey'atlerini kabul et. Ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Çünkü Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir”.³⁸⁹

Zinanın hem kötü bir iş, hem de iffetsizlik olduğu ve her şeyden önemlisi soy sopun birbirine karışması ve nesillerin bozulup kirlenmesine sebep olduğu için onur kırıcı bir iş olduğu bilinmesine ve Kur'an'da açıkça yapılmaması ve bu kötü işe yaklaşılmaması emredildiği halde bunu isteyen kişilere çok ağır ve alçaltıcı cezalar verileceği yine Kur'an-ı Kerim'de açıklanmıştır. İşte bazı âyet-i kerimeler.

“Zina eden (bekar) erkek ve kadının her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde bunlara bir acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir taife de, bunların cezalarına şahit olsun”.³⁹⁰

“Zina eden bir erkek, ancak zina eden bir kadınla veya müşrik bir kadınla evlenebilir. Zina eden bir kadını da, ancak zina eden bir erkek veya müşrik nikah edebilir. Müminlere böyle bir evlenme haram kılınmıştır”.³⁹¹

Kur'an'ın öngördüğü ve Hz. Peygamber'in kurmaya çalıştığı İslâm toplumu, her yönden sonraki nesillere örnek teşkil edecek bir toplumdur. Bu toplumun hiç şüphesiz en önemli özelliklerinden biri de, bu toplumu oluşturan her bireyin muttaki, dinini ve dünyasını bilen, iffetine ve namusuna düşkün olmasıdır.

³⁸⁸ Furkan 25/68.

³⁸⁹ Mümtehine 60/12.

³⁹⁰ Nur 24/2.

³⁹¹ Nur 24/3.

Müslümanlar asırlar boyudur nesillerinin temiz kalması ve kirlenmemesi için nikah müessesesini her yerde ve her şartta canlı tutmaya ve bu şekilde çocuklarının ve soylarının devam etmesini sağlamaya çalışmışlardır.

SONUÇ

İnsanın yapısını en iyi bilen, onu yaratan, yaşatan, rızık veren Allah'tır. İnsanın iç dünyasındaki iniş ve çıkışları, karakterindeki olumsuz yönleri ve bunlardan da kurtuluş noktalarını yine en iyi bilen ve ortaya koyan da Yüce Allah'tır. Bu itibarla Yüce Allah kullarının dünya hayatında rızasına uygun bir yaşam sürmeleri ve bunun bir sonucu olarak da ahiret saadetini elde etmelerini istediği için insana bir takım telkinlerde bulunarak ona doğru yolu göstermiştir.

İnsan yine karakteri gereği ilahi çağrıya kulak verdiği gibi bir kısmı da nefsinin arzu ve isteklerine boyun eğerek yoldan saparlar. Çünkü insan iyiliği ve kötülüğü yapmaya potansiyel olarak meyilli yaratılmıştır. Kur'an, insanın iyilik tarafına yönelerek nefsini terbiye ve tezkiye etmesini ister. Tezkiyenin zıddı olan tedsiyeyi de zemmeder. Zira insanın ahiret saadeti bunlara bağlıdır.

Kur'an, insanın yalnızca Allah'a kulluk etmesini, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamasını, kulluğunun gereklerini yerine getirmesini ister. İnsanın yanlış inanç ve fikirlerden, çirkin işleri yapmaktan arındırmak için yol göstererek, düştüğü yanlışlardan kurtulması için de hal çareleri, çözüm yolları üretir. Günah kirlerine bulaşanları dışlamak yerine tevbe kapısını işaret ederek, düşenin elinden tutarak ayağa kaldırır.

Kur'an, yapılan her işin meşrû sınırlar dahilinde yapılmasını ister. İnsanın düşüncesine âyetlerle yön vererek doğru düşünmesini, buna bağlı olarak da kendisine bir çeki düzen vermesini ister.

İnsan hayatını çepeçevre kuşatan Kur'an, insanın kazancını da meşrû yollardan temin ederek temiz bir kazanca sahip olmasını, kazandığı malını da meşrû yollarda harcayarak hem haram işlememesini hem de haram yollara destek olmamasını ister. Temiz yollardan kazanılmış malın bir kısmın ihtiyaç sahiplerine dağıtmasını isteyerek insandaki mal biriktirme hırsının önüne geçmeye çalışır.

Kur'an, insanın fitratına uygun bir ahlak sistemi önerir. Önce kişinin kendisiyle barışık olmasını, hatalarını görerek düzeltmesini ve sosyal münasebetlerini düzenlerken de vahyin çizmiş olduğu doğruları dikkate almasını ister.

Alım-satımda hile yapmamak, ölçüye, tartıya riayet etmek, yalandan uzak dürüst bir ticaret yapmak Kur'an'ın öngördüğü ve temiz saydığı bir ticarettir.

Kur'an'ın temizlik anlayışı çok kapsamlıdır. O, insanın düşüncesiyle, bedeniyle, çevresiyle, ahlakıyla, ticaretiyle, ibadetiyle, her şeyiyle temiz olmasını ister. Zira yakınında bulunanın üzerine sinmesi, sıçraması, sıvaşması, pis ve murdar olan şeylerin tabiatında vardır.

Kısaca, “Allah temizdir, temiz olanları sever”.

ÖZET

İslâm, bir güzel ahlaklar manzumesidir. Fert ve toplum olarak müntesiplerini vahyin ışığında aydınlatarak sağlam karakterli ve yüksek şahsiyetli kişiler olarak ahlakın doruğuna ulaştırmak ister. Yüce Allah bu yüksek karakterlerin yetişmesi için örnek ve numune teşkil etmesi amacıyla bir de, ahlakı Kur'an olan, insanlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları kötülüklerden arındıran, kitabı talim edip insanlara bilmediklerini öğreten tebliğ görevini adaletle yapan, müminlere karşı şefkatli ve yüksek ahlaka sahip olan bir peygamber göndermiştir.

Kur'an-ı Kerim, insanın ferdi, iktisadi, sosyal ve zihni tüm münasebetlerine bir ölçü getirerek aşırılıklardan uzak, orta bir ümmet anlayışını getirmiş, sakınılması gereken kötü anlayış ve fiillerden uzak durulmasını istemiştir. Kur'an, hatalı düşünce ve anlayışlardan zihni arındırarak akl-ı selime ulaşmayı hedef göstermiş, akl-ı selim ile de tefekkür ve tedebbür ile meşgul olarak Allah'ın yüceliğini, kudretini kavrayarak kulluk bilincine ulaşmasını istemiştir.

Kur'an'ın tezkiyeyi amaçladığı diğer bir konu da insanın itikadi yapısının şirk, küfür ve nifak kirlerinden arındırılmasıdır. Zira itikadında bozukluk olan bir insanın ameli de fesada uğramış olur. Ahiret saadetini kazanmanın olmazsa olmaz şartı sağlam bir imana sahip olmaktır. İtikattaki bozukluk temelde yapılan bir hatadır ki, bunun üzerine bina yükseltilemez.

Diğer bir husus da insanın ahlaki yapısının tezkiyesidir. Ahlakın tezkiyesinin yapılabilmesi için nefis ve özelliklerinin iyi tanınması, insanın zaaf noktalarının bilinerek Kur'an'ın bu hastalıklar için verdiği reçetenin kullanılması gerekmektedir. İnsan fert olarak ahlaki yapısını düzeltmezse toplum da bozulmuş olur. Toplum da kendini düzeltmediği müddetçe Yüce Allah o toplumu düzeltmez.

Neslin korunması, toplumu oluşturan ve toplumun bir nüvesi sayılan aile yapısının da dejenerasyondan korunması, neslin nikah mahsulü, sağlam bir nesil olması sağlanmalıdır. Aile kurumunun yıkılıp, evlilik müessesesinin rafa kaldırıldığı toplumlar büyük bir ahlaki çöküntüye uğrayarak kendi iplerini kendileri çekmiş olurlar. Kur'an, bu duruma engel olabilmek için evlilik dışı ilişkileri yasaklamış ve hatta bir erkeğin yabancı bir kadına, bir kadının da yabancı bir erkeğe bakmamasını gözünü haramdan sakındırmasını istemiştir.

Yine Kur'an, insanın dünya malına dalarak asıl gayeden uzaklaşmamasını ister. Malı kazanırken helal ve temiz yollardan kazanılmasını, harcarken de içinde fakirin hakkı olan zekâtı ayırarak gerekli yerlere vermesini, mal kazanmak için yaptığı ticaretin kendisini Allah'ın zikrinden alıkoymamasını ister.

İşte çağımızın en büyük toplumsal özlemi olan temiz toplumun temel dinamikleri...Kur'an, temiz toplumu insanın zihninden başlayarak gönlüne, oradan da fiillerine uzanarak oluşturmaya çalışır. İnsan bu temizlenme ve arınmayla hem sevap kazanmış hem de toplumsal yapıyı güzelleştirerek erdemli bir toplum oluşturmuş olur.

SUMMARY

Islam is a nice ethic piece of verse. Islam wants to convey his members as an individual and society to the top of the ethic as a trustworthy persons and distinctive persons to clarify in the light of vahy. Allah sent a prophet whose ethic is Holy Koran, saying the verse of Koran, purifying himself from badness, doing the order of Koran and knowing the hidden meaning of Koran, teaching the words human does not know to human being, notifying to human beign in justicely, tenderhearted to muslims and having a great ethic as a model to raise trustworty and distinctive persons.

Holy Koran brings an average muslim understanding away of both excessinevess and wants humanbeing to be away of bad understanding and bad acts by putting a himit to human's individual relationship, economic relationship, social relationship and all intellectual relationship.

Holy Koran directs to reach the wisdom by purifying the human from wrong ideas and knowledge. By wisdom, Koran, wants human to reach the worship idea by understanding the greathess and power of Allah by praying.

Another aim of Koran likewise purifying is to purify human from polytheism, godliness and discord of his firm belief in God. In addition, if the one's firm belief, in God is wrong, the performance of one's religions belief. It is a fault which is done in the first step to have in a discord of firm belief in God that there cannot be done any struture over it.

Another topic is that to purifying one's structure of ethics. So as to purify the ethics, one has to recognize the essential nature and its praperties, one has to use the prescription which Koran advices to these illnesses by knowing the lack of one's nature. Provided one does not improve his ethics as an indivual, the society degenerates too. Moreover, if the society does not improve its position, the great Allah does not improve thae society.

The another aspect is that to protect the generation, to protect the family structure which formates the society and which is the nucleus of society from degeneration, to provide the generation as a healthy generation of Islamic marriage.

That the society whose family structure is destroyed is forgotten, is exposed to a huge ethics depression. To impede this depression, Koran fobiles the relationship which is out of Islamic marriage and moreover, Koran wants foreign man and foreign woman not to look at each other and wants each of them avoid from events forbidden by religion.

Again, Koran wants human not to leave the main aim by liking the world things more than really it is. While earning a living, Koran wants human to earn by means of Islamic way. While using up, Koran wants human to keep up the Muslim's right by obeying the one of the Islamic Musts, Zekât. While earning a living, Koran wants human not to leave on important pray, zikir.

That's the basic dynamics of honest community of the most important community yearning of the century. Koran wants to form the honest community by starting the human's brain to human's heart than to the human's act. Human both acquirev merit in God's right and beatifies the community structure by this purifying. In conclusion, by this way, human forms a virtuous community.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULCELİL İSA, *el-Mushafu'l-Müyesser*, Dâru'l-Kalem, Mısır (t.y).
- AHMED B. HANBEL, *el-Müsned*, Dâru Sahnûn, İst. 1992.
- ÂLÛSÎ, Şehabuddin Muhammed, *Rûhu'l-Meâni fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesâni*, Beyrut 1987.
- ASKALANÎ, İbn Hacer Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, Mektebetu's-Selefiyye, Kahire, III, 354.
- AYNÎ, Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1972.
- BEYDAVÎ, Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hayr Nasruddin, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, (b.y), (t.y).
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İst. 1976 (b.y).
-*Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi. İst. (t.y).
- BOLAY, Süleyman Hayri, *T.D.V İslâm Ansiklopedisi, Akıl mad.* Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İst. 1989.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İst. 1981.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, Beyrut 1995.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, T.D.V Yay. Ankara, 1985.
- CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi.
- ÇAMDİBÎ, Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*,
- ÇETİN, İsmail, *Mufassal Medeni Ahlak*, Dilâra Yay. 1986.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, A.Ü.İ.F.Yay. Ankara 1986.

- DEMİR, Fahri, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Emel Matbaası, Ankara 1988.
- DERVEZE, Muhammed İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebi (b.y) 1964.
- EBÛ DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as, *es-Sünen*, Dâru Sahnûn, İstanbul 1992.
- EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellam, *Kitabu'l-Emvâl*, Dâru'l-Fikr, Kahire 1981.
- EBÛ YUSUF, Yakub b. İbrahim, *Kitabu'l-Haraç*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (t.y.).
- EBU'S-SUUD, Muhammed b.el-Amâri, *Tefsiru Ebi's-Suud*, Dâru'l-Mushaf, Kahire (t.y).
- el-GAZÂLÎ, Ebu Hamid Ahmed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, trc. Ahmed Serdaroglu, Bedir Yayınevi, İst. 1986.
-*Mi'yâru'l-İlim* (nşr: Süleyman Dünya) Kahire, 1961.
- el-İSFEHÂNÎ, Ragıb b. Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Kahraman Yay. İst. 1986.
- el-KÂSİMÎ, Muhammed Cemalüddin, *Tefsiru'l-Kâsimi (Mehâsinu't-Te'vil)*, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, (b.y).
- el-KUREŞÎ, Yahya b. Adem, *Kitabu'l-Harac*, Dâru'l-Ma'rife Beyrut (t.y).
- el-KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1987.
- en-NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefi*, Kahraman Yay. İst.1987.
- er-RÂZÎ, Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, el-Matbaatu'l-Behiyye, Mısır (t.y).
- es-SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Kitabu'l-Mebсут*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1989.
- et-TABERÎ, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Beyrut 1988.

- FIRUZABADÎ, Ebu İshak b. İbrahim b. Ali, *Kamusu'l-Muhit*, Mısır 1306.
- HEYET, *Mu'cemu Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mısır 1970.
- İBN ÂBİDİN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz ed-Dimeşki, *Haşiyetu Reddi'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtar*, Dâru Kahraman, İst. 1984.
- İBN HALDÛN, Ebû Zeyd Abdirrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Abdirrahman, *Mukaddime*, M.E.B Yay. İst. 1989.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir ed-Dimeşki, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, Mektebetu Dâri't-Turas, Kahire 1980.
- İBN KUDAME, Mufakkuddin, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, (t.y).
- İBN MACE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Dâru Sahnûn, İst. 1992.
- İBN MANZUR, Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1990.
- KARDAVÎ, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1981.
- T.D.V İSLÂM ANS. HEDİYESİ, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, T.D.V İslâm Ans. Hediyesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1993.
- MAVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Ahkamu's-Sultaniyye fi'l-Vilâyeti'l-Diniyye*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut 1990.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yay. 1992.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Câmiu's-Sahih*, Dâru Sahnûn, İst. 1992.
- MYRDALÎ, Gunnar, *Modern İktisadın İdeolojik Arkapları*, çev. Mustafa Özel, İst. 1994.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Dâru Sahnûn, İst. 1992.

- SAİD HAVVA, *el-Esas fi't-Tefsir*, Şamil Yay. İst. 1992,
- SAKA, Şevki, *Yabancılaşma Karşısında Kur'an*, İrşad Kitaplığı, Ankara, 1997.
- SÂVÎ, Ahmed el-Mâlikî, *Hâşiyetun alâ Tefiri'l-Celâleyn*, Matbaatu Dâri İhyâi'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Mısır (t.y)
- TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sura, *Sünenu't-Tirmizi (el-Câmiu's-Sahih)*, Kahire 1937.
- WEİSS, Kopf, Watter A. *İktisatta İnsan İmgesi*, çev. Mustafa Özel, İst. 1994.
- WİSMAN, John D., *Meşrûlaştırma, Eleştirel İdeoloji ve İktisat*, çev: Mustafa Özel, İst. 1994.
- YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İst. 1935.